

Літаратурнае чытанне

М. В. Жуковіч

2
Частка 2

ПАМЯТКА «ЯК ПАДРЫХТАВАЦА ДА ЧЫТАННЯ ПА РОЛЯХ»

- 1.** Прачытайце твор.
- 2.** Вызначце, колькі ў ім дзейных асоб.
- 3.** Адзначце словы кожнага персанажа.
- 4.** Падумайце, з якой інтанацыяй патрэбна чытаць словы кожнай дзейнай асобы.
- 5.** Прачытайце размову, перадаючы пачуцці, настрой персанажаў.

Аляксей Панцюк-Жукоўскі. Вясна ідзе

Станіслаў Жукоўскі. Вясна

Сяргей Трухан. Лета

Аляксандр Хадзюкоў. Бярозавы гай

ПАМ'ЯТКА «ЯК СТВАРИЦЬ МАЛЮНАК СЛОВАМИ ДА ТВОРА»

- 1.** Уважлива прачытайце ўвесь твор або адну закончаную яго частку.
- 2.** Уявіце малюнак у думках.
- 3.** Падбярыце словы, якія дапамогуць стварыць малюнак.
- 4.** Раскажыце пра створаны малюнак сябрам або настаўніку.

М. В. Жуковіч

Літаратурнае чытанне

Вучэбны дапаможнік для 2 класа
ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай мовай навучання

У дзвюх частках

Частка 2

*Дарушчана
Міністэрствам адукацыі
Рэспублікі Беларусь*

2-е выданне, перапрацаванае і дапоўненае

Мінск

Нацыянальны інстытут адукацыі

2022

УДК 821.161.3.09(075.2=161.3)

ББК 88.3(4Бел)я71

Ж86

Р э ц е н з е н т ы:

дацэнт кафедры сучасных метадык і тэхналогій адукацыі дзяржаўнай установы адукацыі «Акадэмія паслядыпломнай адукацыі», кандыдат педагогічных навук, дацэнт *І. М. Слесарава*;

метадычнае аб'яднанне настаўнікаў пачатковых класаў дзяржаўнай установы адукацыі «Гімназія № 4 г. Мінска» (настаўнік пачатковых класаў вышэйшай кваліфікацыйнай катэгорыі *Н. П. Краўцова*)

Умоўныя абазначэнні:

— слоўнік;

— пытанні і заданні да тэкстаў;

— звярніце ўвагу;

— давайце абмяркуем тэму разам;

— папрацуйце ў пары, у групе;

— пафантазіруйце;

— спіс выкарыстаных крыніц.

ISBN 978-985-893-200-8 (ч. 2)

ISBN 978-985-893-198-8

© Жуковіч М. В., 2016

© Жуковіч М. В., 2022, са змяненнямі

© Афармленне. НМУ «Нацыянальны інстытут адукацыі», 2022

ПЯШЧОТНЫ СВЕТ СЯМ'І

Мы пазнаёмімся з творамі пра ўзаемаадносіны, клопат і павагу ў сям'і.

Мы будзем вучыцца:

- ❖ падрабязна пераказваць змест прачытаных апавяданняў і казак;
- ❖ тлумачыць учынкi дзейных асоб;
- ❖ высвятляць асноўную думку прачытаных твораў.

Варта задумацца:

Чаму людзі стараюцца жыць сем'ямі?
Якую ролю адыгрывае сям'я ў жыцці дзіцяці?

Слова «сям'я» паходзіць ад слова «семя» (насенне, семка). Калі вашы бацькі стварылі сям'ю, то спачатку яна нагадвала маленькае насенне. Яго трэба было з любоўю і пяшчотай даглядаць, жыць у згодзе і клапаціцца адно аб адным. З часам семка пераўтвараецца ў моцны парастак, на якім зацвітаюць першыя кветачкі — сыночкі і дачкі.

Талака́ — група людзей, якая аказвае дапамогу таму, хто мае ў ёй патрэбу.

Шчырава́ць — старанна рабіць што-небудзь.

Панавáць — мець уладу над кім-небудзь ці чым-небудзь.

СЯМ'Я

Васіль Жуковіч

Матулька, татуля,
бабулька, дзядуля,
сястрычка, і брат мой,

і я — усіх нас сямёра,
у згодзе, без гора
жыве-пажывае сям'я.

У хаце й ля хаты
з нас кожны заняты;
як пчолы ці як мурашы,
сваёй талакою
на фоне спакою
шчыруем штодня ад душы.

Спраўляючы святы,
мы песень багата
спяваем усёю сям'ёй.
Любоў тут пануе.
Сямейку шануе
з нас кожны ўсёю душой.

1. Які настрой выклікае гэты верш? Чаму?
2. З кім параўноўвае аўтар членаў сям'і ў час працы?
3. Для чаго ў творы ўжыты ласкавыя словы? Знайдзіце і прачытайце іх.
4. Якія радкі з верша адпавядаюць змешчаным побач малюнкам? Прачытайце.

5. Чаму гэту сям'ю можна назваць дружнай і шчаслівай?
6. Прачытайце верш выразна. Пастарайцеся перадаць радасны настрой.

Сям'я — гэта самыя родныя людзі, якія заўсёды разам з вамі, клапацяцца пра вас, дапамагаюць, падтрымліваюць, радуюцца вашым поспехам.

Разгледзьце малюнак «Сямейнае дрэва» на с. 6. Адкажыце на пытанні.

1. Чые партрэты змешчаны ў кроне дрэва? На яго каранях?
2. З каго складаецца сям'я, у якой жывяце вы?
3. Як завуць вашых бацькоў, братоў і сяцёр, бабуль і дзядуляў?
4. Кім і дзе яны працуюць? Чым любяць займацца дома ў вольны час?

Ужывайце ў сваіх зваротах да родных толькі ласкавыя словы: *мамачка, матулька, матулечка; татка, татачка; брацік, браток; сястрычка; бабулечка, бабулька; дзядуля, дзядулечка і інш.*

Загадкі

Два браты, а адзін з іх мой дзядзька. Хто другі?

Сядзіць дзіця і гаворыць:
«У мяне ёсць бацька, маці, а я ім не сын».

Сéні — памяшканне паміж жылой часткай дома і ганкам у вясковых хатах.

Даліка́тны — тут: які патрабуе асцярожных адносін.

Спóдачак — невялікая талерка, на якую ставіцца шклянка з чаем.

Рúмзаць — надакучліва плакаць.

Ва́біць — прыцягваць да сябе.

АДНО ЯЕЧКА НА ДВАІХ

Іван Муравейка

У хлевушкú закудахталі куры — гучна і ўрачыста.

— Знесліся, — зазначыла мама, якая ў сенцах на газавай пліце гатавала снеданне. — Сыноч, прынясі два яечкі, я звару: адно — табе, другое — Вераццы.

Сяргей пабег у хлевушок, узяў з гнязда яечкі: адно — у левую руку, другое — у правую, у адной руцэ яны не змяшчаліся. Абодва — цёплыя і далікатныя. Назад Сяргейка не бег, а ішоў — павольна і асця-

рожна, каб не ўпасці. І неспадзявана — ой, бяда якая! — зачапіўся за нейкую галіну. Упаў, і адно яечка разбілася. Прызнацца, не разбілася, а Сяргейка яго раздушыў. Нават слёзы заблішчалі ў яго на вачах. Але ўжо нічога не зробіш, яечка не адновіш.

Вінавата апусціўшы галаву, Сяргейка ўвайшоў у сенцы.

— Адно разбілася, — зарумзаў ён, — але я не вінаваты... Нейкая галіна...

Мама зусім не зазлавалася.

— Нічога, бывае, — супакоіла яна сынкі.

А Верачка, якая была на цэлага паўтара года меншая за браціка, зашчабятала на-смешліва:

— Ага, ты ўжо сваё яечка з'еў, з'еў, з'еў!..

Як могуць развівацца падзеі далей?

Мама паклікала ўсіх да стала. Брацік і сястрычка звычайна сядзелі побач. На гэты

раз Сяргейка адсунуўся як можна далей ад Верачкі, адварнуўся ад яе — каб не бачыць, як тая будзе есці яечка. А яно ляжала ў сподачку адно і свяцілася, як малёнькае сонейка. Сяргейку не вабіла ні каша рысавая з маслам, ні піражок з варэннем. Яму хацелася толькі яечка. «Можа, папрасіць хоць трошкі ў Верачкі? Нізавошта! Я ёй таксама калі-небудзь чаго-небудзь не дам», — падумаў ён.

Верачка крадком глянула на браціка, узяла яечка, разбіла лыжкай шкарлупіну. Падперла рукамі галаву, нібы вырашала

нейкае важнае пытанне. Зноў кінула позірк на Сяргейку і разрэзала ачышчанае яечка на дзве частачкі. Адно паклала на брацікаву талерку.

«Я сваё яечка ўжо з’еў», — ледзь не сказаў Сяргейка, але прамаўчаў. Можа, таму, што яму сёння так хацелася пакаштаваць яечка, а можа, з-за іншай прычыны.

Сяргейку зрабілася радасна і лёгка — ён падсунуўся бліжэй да Верачкі.

— А чаму ты мне большую палавіну яечка паклала?

— А таму, што ты большы, — адказала Верачка.

1. Што вы даведаліся пра Сяргейку і Верачку?
2. Чаму Сяргейка прызнаўся, што адно яйка ён раздушыў? Як гэта яго характарызуе?
3. Як вы разумеете сэнс сказа «А яно ляжала ў сподачку адно і свяцілася, як маленькае сонейка»?

4. Чаму Верачка, на вашу думку, падзяліла яйка на дзве часткі і адну аддала браціку? Як ад-рэагаваў Сяргейка на тое, што Верачка падзя-лілася з ім яечкам?
5. Якія рысы характару дзейных асоб вам спада-баліся?
6. Падрыхтуйце выразнае чытанне апавядання. Паспрабуйце перадаць спачуванне хлопчыку, павагу і добразычлівасць персанажаў у раз-мове паміж сабою.

Маўленчая размінка

Прачытайце і адгадайце загадку. Падчас чытання правільна вымаўляйце гукі [г], [ч], [ў], [ц'] і [дз'].

Загадка

Самы родны нам навек
Гэты добры чалавек.
Ёй паўсюль на белым свеце
Вельмі ўдзячныя ўсе дзеці.

Міхась Пазнякоў.

МАМЕ

Эдзі Агняцвет

Калі б магла вясёлку з неба зняць,
Я падарыла б маме.
Каб з хмараў я магла дыван саткаць,
Я падарыла б маме!

Пралескі ўсіх лясоў і стужкі рэк
Я падарыла б маме.
І ласку, і цяпло на доўгі век
Я падарыла б маме!

Святло бяроз і песеньку малой
Сініцы сінякрылай —
Хачу паднесці ўсё, што мне самой
Матуля падарыла.

1. Ці спадабаўся вам верш? Чаму?
2. Ад імя каго вядзецца апавяданне ў творы? Па якіх словах вы здагадаліся?
3. Што хоча падарыць дзяўчынка сваёй маме? Прачытайце адпаведныя радкі.
4. Якой паказана дачка ў вершы Эдзі Агняцвет?

5. Над чым паэтэса прымушае нас задумацца?
6. Вывучыце верш на памяць.

Зінаіда Серабракова.
Аўтапартрэт з дзвюма дочкамі

Уважліва разгледзьце рэпрадукцыю карціны. Адкажыце на пытанні.

1. Які настрой выклікае ў вас карціна?
2. Як выглядаюць на ёй мама і яе дачкі?
3. Чаму дзеці абдымаюць сваю матулю?

Зара́начка — ранішня або вячэрняя зорка.

Ла́шчыць — выражаць любоў, пяшчоту, ласку.

САМАЯ ЛЕПШАЯ

Уладзі́мір Кары́зна

Весняй зараначкай свеціць,
Лашчыць, як звон ручая,
Самая, самая лепшая ў свеце
Мама мая.

Піна Даэні.

Карціна з серыі «Маці і дзіця»

Сонца парой залатою
Будзіць у росных гаях,
Жаўранкаў просіць спяваць
Над зямлёю мама мая.

З ёй весялейшыя песні,
Радасць мілей удвая!
Самая, самая лепшая ў свеце
Мама мая.

1. Які настрой перадаецца ў вершы?
2. Чаму паэт ужывае выразы: «весняй зараначкай свеціць», «лашчыць, як звон ручая»? Як гэта характарызуе маму?
3. Як вы разумееце сэнс другога чатырохрадкоўя?
4. Якія словы ў творы паўтараюцца? Для чаго аўтар ужывае паўторы?
5. У якіх радках выказана асноўная думка верша?
6. Якія думкі і пачуцці выклікала ў вас карціна Піна Дазні з серыі «Маці і дзіця» (с. 15)?
7. Прачытайце выразна верш. Перадайце голасам пяшчоту і любоў да мамы.

Раскажыце, якімі ласкавымі словамі вы называеце сваю маму. Што звычайна дорыце ёй на святы?

Незна́рок — випадкова, ненаўмысна.
Зна́рок — спецыяльна, насуперак чый-
му-небудзь жаданню; назло.

Дураслівы — неразумны.

Шы́ба — шкло, устаўленае ў аконную
раму.

Ка́раскацца — узбірацца з цяжкасцю.

Паваксава́ць — пачысціць скураны
абутак ваксай (спецыяльнай маззю).

НЕЗНАРОК І ЗНАРОК

Вісарыён Га́рбук

Лужына яшчэ здалёк убачыла Юру і ўзрадавалася.

— Бяжы сюды, пагуляй са мной! — паклікала яна.

Юра з разгону пераскочыў цераз лужыну, толькі пырскі ва ўсе бакі паляцелі з-пад чаравікаў.

— Давай гуляць, хто вышэй падскочыць, — сказаў Юра.

Лужына, нібы дураслівае шчаня, адступала перад хлопчыкам, то хапала яго за

ногі, узлятала фантанам і абсыпала дажджом. Нарэшце яна так раздурэлася, што абліла Юру з галавы да ног.

— Ай! — спужаўся хлопчык. — Што я цяпер буду рабіць?

— Бяжы да мяне! — паклікала Юру гліна, што ляжала непадалёку. — Мяне дождж размачыў, і ты налепіш сабе цацак.

Прысеў Юра перад глінаю і ўзяўся за работу. Вылепіў ракету, паставіў яе на пляцоўку для запуску. Побач выстраіліся самалёты і самазвалы. Вартаваць ракетадром даручыў катў Цімку і аўчарцы Сігналу, якіх вылепіў пасля.

Зірнуў Юра на свой касцюмчык, уздыхнуў і пабег па вуліцы.

Тут убачыў яго высокі плот і пачаў дражніцца:

— А ты не ведаеш, што я за спінай хаваю?

— Падумаеш, — адказаў Юра, — узлезу на цябе і пагляджу.

— Не, не ўзлезеш. Я высокі.

Падбег Юра да плота і пачаў караскацца. Узабраўся, сеў, паглядзеў наўкол і сказаў:

— Хто перамог?

— Пабачым, як ты злезеш, — усміхнуўся плот.

— Магу нават саскочыць, — пахваліўся Юра.

— А я цябе не пушчу, — плот учапіўся сучком за Юркаву куртачку.

— А я ўсё роўна саскочыў, — адказаў Юра, апынуўшыся на зямлі.

Калі хлопчык сядзеў наверху, яго ўбачылі каменьчыкі, насыпаныя каля хаты цёткі Дашы, і паклікалі да сябе:

— Нам так абрыдла ляжаць на адным месцы. Пагуляй з намі.

Падбег Юра да каменьчыкаў і пачаў падкідаць іх угору.

Усім было весела, і кожны каменьчык спяшаўся хутчэй трапіць у рукі да хлопчыка.

Раптам адзін, самы нецярплівы, вырваўся з пальцаў у Юры і паляцеў зусім не ў той бок. Юра і ахнуць не паспеў — дзын! Каменьчык разбіў шыбу ў акне цёткі Дашы і заляцеў у пакой.

Спалохаўся Юра, разгубіўся. Але тут яго выратавалі ногі. Яны самі — хлопчык і вокам не паспеў міргнуць — прынеслі Юру дадому.

— На каго ты падобны! — пляснула рукамі маці.

— Я незнарок, — адказаў Юра.

— Што ж ты цяпер будзеш рабіць? — спытала маці.

— Не ведаю.

— Хіба ты забыўся, чаму я цябе вучыла?

— Не: зрабіў дрэннае незнарок — папраў на добрае знарок.

— Ну дык бярыся за работу.

Юра зняў куртачку, зашыў яе, вымыў, павесіў сушыць, паваксаваў чаравікі, памыўся сам, пераапануўся і моўчкі падышоў да маці.

— Вось і малайчына, сыноч! — пахваліла маці. — Але чаму ты такі сумны?

— Эх, — уздыхнуў Юра, — так незнарок усё робіцца. Мама, я да цёткі Дашы павінен схадзіць. У яе шыба разбілася.

1. Пералічыце ўсіх, хто хацеў пагуляць з Юрам на вуліцы.
2. Патлумачце сэнс выразаў «і ахнуць не паспеў», «і вокам не паспеў міргнуць».

3. Ці можна назваць лужыну, гліну, плот і каменьчыкі злымі персанажамі казкі? Чаму?
4. Хто на самай справе быў вінаваты ў няшчасцях Юры?
5. У каго хлопчык знайшоў суцяшэнне і падтрымку?
6. Што дапамагае зразумець, што Юра ўсё-такі добры, паслухмяны і сумленны хлопчык?
7. У якім сказе выказана аўтарам асноўная думка твора? Прачытайце гэты сказ.

Уявіце, што вы аднойчы сустрэліся з Юрам. Што можна параіць хлопчыку, каб ён больш не пападаў у непрыемныя сітуацыі?

1. Твор «Незнарок і знарок» падзяліце на сэнсавыя часткі згодна з прапанаваным планам.

П л а н

1. Лужына ўбачыла Юру і ўзрадавалася.
  2. Паклікала хлопчыка гліна.
  3. Ubачыў Юру высокі плот і пачаў дражніцца.
  4. Каменьчыкі таксама паклікалі хлопчыка да сябе.
  5. Ногі прынеслі Юру дадому.
  6. Сумны сын.
2. Падрабязна перакажыце змест казкі па плане.

Крамзўлькі — кривулькі, абы-як на-
маляваныя лініі і фігуры.

РАЗУМНЫ АЛОВАК

Даір Слаўкóвіч

Тата купіў тры алоўкі. Прыгожыя. Усе тры аднолькавыя.

— Яны — тры браты́, — сказаў тата. — Але ніводзін пакуль маляваць не ўмее. Мы іх заострым і паспрабуем навучыць.

Завастрыў тата алоўкі і раздаў: адзін — Ірынцы, другі — Веранічцы, а трэці — сабе паклаў.

Узялі паперу, селі за стол.

Ірынчын аловак дом намаляваў і дым з коміна. Татаў — зайчыка і лес. А Вераніччын — нічога. Так, рысачкі і крамзўлькі розныя.

— Што гэта твой аловак не хоча старацца? — пытаецца тата ў меншай дачкі.

— І сама не ведаю, — адказвае тая.

— Няздольны, відаць, трапіўся, — сказала Ірынка.

— Трэба выкінуць і купіць новы, — парашыла малая.

— Э, не. Так нельга. Ён жа не вінаваты. Яго проста яшчэ не навучылі.

І пачалі тата з Веранічкай удваіх алоўку паказваць. Веранічка трымае аловак, а тата — яе руку. І разам выводзяць.

Аловак урэшце зразумеў, чаго ад яго хочуць, і старацца пачаў. Цяпер вучыла ўжо толькі адна дзяўчынка, без таты.

З гэтага дня кожны вечар яны займаліся вучобай. І з кожным днём атрымоўвалася лепш і лепш.

А неяк Веранічка сказала:

— Паглядзі, тата, які разумны мой аловак: ужо ўмее мячык і грыбок маляваць. А хутка і елачку намалюе.

1. Якія асаблівасці характару вы заўважылі ў бацькі Ірынкi і Веранічкі?
2. Чаму ў Ірынкi і таты малюнкi атрымаліся, а ў Веранічкі — не?
3. Пра каго ідзе гаворка ў наступных радках: «Аловак урэшце зразумеў, чаго ад яго хочуць, і старацца пачаў»?
4. Дзякуючы чаму Веранічка з кожным днём малявала ўсё лепш і лепш?
5. Каго ўхваляе Даір Слаўковіч у апавяданні «Разумны аловак»? Чаму?

Загадка

Тонкі ён, драўляны,
Ярка пафарбаваны.
І заўжды, паверце,
Піша толькі сэрцам.
Міхась Пазнякоў.

(Некалькі дзён) за́пар — адзін за адным, без пропуску.

Адлі́га — пацяпленне зімой з раставаннем снегу.

НЕЗВЫЧАЙНЫ ДЫКТАНТ

Васіль Ткачоў

Алесь дрэнна піша дыктанты: памылка на памылцы. Каб хлопчык трохі падцягнуўся, настаўніца парáіла часцей пісаць дыктанты дома.

Вечарам Алесь прынёс тату падручнік і сказаў:

— Дыктуй, тата. Буду вучыцца пісаць без памылак.

Тата ахвотна дыктуе, Алесь старанна піша. І так некалькі дзён запар. А потым тата адклаў падручнік убок.

— Садзіся, сыноч, пішы, — сказаў ён. — Сёння буду дыктаваць на памяць.

Алесь выводзіць сказ за сказам: «На дварэ адліга. Радасна свеціць сонейка.

На вуліцы з'явіліся лужыны. Я не магу прайсці міма, абавязкова ўлезу ў ваду...»

Алесь глянуў на тату:

— Ты пра каго гэта так?

— Пішы, сыноч, пішы...

Алесь працягвае пісаць: «Прыйдзеш дадому ўвесь брудны, мокры — вось маці і работа. А яна хацела адпачыць...»

— Дрэнные дыктант ты, тата, прыдумаў, — пачырванеў да вушэй Алесь.

— Нічога я не прыдумаў, — сказаў тата.

Вечарам, зрабіўшы ўрокі, Алесь вырашыў, што заўтра ён напіша зусім іншы дыктант.

1. Чаму Алесь пачаў пісаць дыктанты дома?
2. Па якой прычыне аднойчы бацька вырашыў дыктаваць сыну свой тэкст?
3. Чаму Алесю не спадабаўся бацькаў дыктант?
4. Як вы разумееце сэнс апошняга сказа твора?
5. Чаму можна павучыцца ў герояў апавядання?
6. Падрабязна перакажыце змест твора «Незвычайны дыктант».

Раскажыце пра свайго тату. Якімі карыснымі справамі вы любіце займацца разам? Як трэба паводзіць сябе, каб настрой бацькоў не псаваўся з-за вашых паводзін?

Каб ваша сям'я была моцнай і дружнай, трэба дапамагаць бацькам у хатніх справах, пры неабходнасці абараняць адно аднаго; не памятаць доўга крыўды, а ўмець прабачаць; заўсёды гаварыць праўду; трэба быць адданным, разважлівым, стрыманым, сумленным...

(Пад сонейкам) *вёснім* — вясеннім.

Чуйнае (сэрца) — чўлае.

Няўрымслівы — які не можа супа-
коіцца; непаседлівы.

БАБУЛІНА ПЕСНЯ

Ніна Галіноўская

Бабуля спявала
Вячэрнюю песню:
— Расці, мой унучак,
Пад сонейкам веснім,
Пад сонейкам летнім,
Асеннім, зімовым,
Расці ты разумным,
Прыгожым, здаровым.
Хай сэрца тваё
Будзе добрым і чуйным.
Яшчэ, мой няўрымслівы,
Вельмі хачу я,
Каб гэтую песню
І родны парог
Нідзе і ніколі
Забыць ты не змог.

1. Да каго бабуля звяртаецца ў калыханцы?
2. Чаго яна жадае свайму ўнуку? Прачытайце адпаведныя радкі. Як гэта яе характарызуе?
3. Чаму трэба памятаць бабуліну песню і родны парог?
4. Прачытайце выразна верш. Якія пачуцці патрэбна перадаць пры чытанні?

Разгледзьце рэпрадукцыю карціны. Адкажыце на пытанні.

*Ганна Сілівончык.
Забаўляяны
для Янкі*

1. Хто адлюстраваны на карціне?
2. Аб чым сведчыць адзенне жанчыны?
3. Які ў яе настрой? Чаму?
4. Назавіце рэчы, якія знаходзяцца побач з жанчынай. Для чаго іх выкарыстоўвалі людзі ў даўнія часы?
5. Які настрой выклікала ў вас гэта карціна? Чаму?

Кво́лы — сла́бы, хі́лы; нетрыва́лы.

Па́растак — сцябло расліны ў самым пачатку свайго развіцця.

ХТО САМЫ МОЦНЫ?

Яўген Радкевіч

— Я самы моцны на свеце! — сказаў Стасік дзеду.

Дзед недаверліва зірнуў на ўнука.

— Няўжо? Значыць, ты мацнейшы за тату?

— Ага.

— І за мяне?

— Ага.

— І нават за слана?

— І за слана!..

Дзед толькі пакруціў галавой і нічога не сказаў. А Стасік, каб паказаць, які ён моцны, падняў вялікі камень і перанёс яго ад ганка да плота.

— Канечне, ты дужы хлопчык, — сказаў дзед, але ўсё ж не самы моцны на свеце.

— Не, я самы моцны, — стаяў на сваім Стасік і нават пакрыўдзіўся на дзеда: чаму той не верыць яму.

— Што яшчэ табе падняць? — спытаў у дзеда.

Дзед усміхнуўся:

— Паднімі асфальт.

— Асфальт? Як жа я падніму яго, калі ён у зямлю ўрос. Гэтага ніхто не зробіць.

— Тады хадзі сюды.

І дзед падвёў Стасіка да пухлінкі — разрыву на асфальце.

Прыгледзеўся Стасік, а гэта, аказваецца, зялёны парастак прабіў асфальт і цягнецца ўгору, да сонца.

— Бачыш, — сказаў дзед, — кволы парастак зрабіў тое, што не змог ты, дужы хлопчык.

Стасік, схіліўшыся, доўга дзівіўся на парастак. І ўжо не настойваў, што ён самы моцны на свеце.

1. Назавіце дзейных асоб твора.
2. Чым выхваляўся ўнук перад дзедам?
3. Ці ўдалося Стасіку пераканаць дзядулю ў сваёй сіле? Чаму?
4. Каго з персанажаў твора можна назваць вопытным, назіральным і надзеленым мудрасцю? Чаму?
5. Які ўрок даў дзед свайму ўнуку?
6. Што, на вашу думку, з'яўляецца самым моцным на свеце? Чаму?
7. Якія прыказкі з ліку прапанаваных падыходзяць да сэнсу гэтага твора?
  - *Пад ляжачы камень вада не бяжыць.*
  - *Не кажы «гоп», пакуль не пераскочыш.*
  - *Языкам малоць — не дровы калоць.*
8. Падрыхтуйце выразнае чытанне апавядання па ролях.

Прыказка

Не той моцны, хто стрымлівае коней,
а той, хто стрымлівае сябе.

Правер свае дасягненні па тэме «Пяшчотны свет сям'і»

Ведаю...

1. Хто з'яўляецца аўтарам верша «Маме»?
2. Кім напісана апавяданне «Адно яечка на дваіх»?
3. З якіх твораў гэтыя радкі?
  - а) З ёй весялейшыя песні,
Радасць мілей удвая!
Самая, самая лепшая ў свеце
Мама мая;
  - б) Вельмі хачу я,
Каб гэтую песню
І родны парог
Нідзе і ніколі
Забыць ты не змог;
  - в) «І пачалі тата з Веранічкай удваіх
алоўку паказваць. Веранічка трымае
аловак, а тата — яе руку. І разам
выводзяць»;
  - г) «— Бачыш, — сказаў дзед, —
кволы парастак зрабіў тое, што не
змог ты, дужы хлопчык».

Разумею, магу растлумачыць...

1. З якой мэтай у вершы «Сям'я» Васіля Жуковіча ўжываецца шмат ласкавых слоў?

2. Чаму Васіль Ткачоў назваў сваё апавяданне «Незвычайны дыктант»?

3. У якім творы сцвярджаецца думка, што дабрыня ў дзяцей і дружба паміж імі залежаць ад выхавання ў сям'і?

4. Як вы разумееце сэнс назвы апавядання Івана Муравейкі «Адно яечка на дваіх»?

Умею...

1. Выразна прачытаць на памяць верш Эдзі Агняцвет «Маме».

2. Аднавіць прыказкі па дадзеным пачатку.

● *Пры сонейку
цёпла...*

● *Хто бацькоў
не слухае...*

● *З бабулінага
слова...*

...толькі неразумны
ўнучак засмяецца.

...пры мамцы добра.

...той у пальцы
дзьмухае.

УРОКІ ПРАЦАВІТАСЦІ

Мы пазнаёмімся з творамі на тэму працы і адносін да працавітых людзей.

Мы будзем вучыцца:

- ❖ тлумачыць учынкі дзейных асоб, выказваць свае адносіны да іх;
- ❖ суадносіць галоўную думку твораў з прыказкамі;
- ❖ падрабязна пераказваць змест прачытаных апавяданняў у адпаведнасці з планам.

Варта задумацца:

Навошта патрэбна беражліва адносіцца да хлеба?

Тапча́н — шырокая лаўка, звычайна са спінкай, для сядзення або сну.

Бо́ндар — майстар па вырабе драўлянага посуду (бочак).

Начо́ўкі — тут: прадаўгаватая драўляная пасудзіна для гаспадарчых патрэб.

Длу́баць (асіну) — выдзёўбаць.

Ла́пці — сялянскі абутак, плецены з лыка (кары маладой ліпы, лазы), бяросты або вяровак.

Мацава́ць скуратом — умацоўваць кавалкамі скуры.

Кро́сны (кро́сенцы) — хатні ткацкі станок.

ГАСПАДАРКА

Змі́трок Бядуля

У куце сядзіць мядзведзь,
Хустку вышывае,
А лісічка-невялічка
Хатку прыбірае.
А каток пячэ аладкі,
Маслам залівае,

На тапчане мышанятка
Есці памагае.
А сабачка ўе вяроўкі —
Пугу для хлапчыны,
Дзяцел-бондар на начоўкі
Длубае асіну.

Казёл лапці папраўляе,
Скуратам мацуе,
На акенцы павучочак
Кросенцы рыхтуе.

1. Якімі справамі заняты жыхары хаткі?
Падмацуйце адказ адпаведнымі радкамі з твора. Як гэта іх характарызуе?
2. Чаму аўтар называе асобных жывёл ласкава: «лісічка», «каток», «мышанятка», «сабачка», «павучочак»?
3. Якую асноўную думку хацеў выказаць паэт у гэтым вершы?
4. Разгледзьце малюнкi. Знайдзіце і прачытайце ў вершы радкі, якімі можна падпісаць малюнкi.
5. Прачытайце верш выразна. Перадайце ласкавым голасам радасны настрой.

НЕ ХАПІЛА РАБОТЫ

Нічы́пар Пару́каў

Адыходзячы на работу, маці паклікала да сябе дачок — Лізу і Таню — і сказала:

— Прыбярэце са стала, памыйце талеркі і лыжкі, падмяціце чысценька падлогу на кухні.

— Добра, мамачка. Усё зробім, як трэба, — дружна адказалі дзяўчынкі.

Вярнулася маці дадому і бачыць: стол засланы чыстым абрусам, талеркі і лыжкі вымыты і акуратна расстаўлены ў шафе для посуду. А кухня чыста-чыста падмечена. І смецце вынесена.

— Малайцы, дзеткі, добра зрабілі, — пахваліла маці дзяўчынак.

Ёй хацелася даведацца, хто ж з дачок што рабіў.

— Каторая з вас, мае дарагія памочніцы, са стала прыбрала?

— Я, — голасна адказала Таня.

— А хто талеркі і лыжкі памыў і паставіў на месца?

— Я, — зноў адказала Таня.

— Ну, а ты, Ліза, што рабіла? — глянула маці на старэйшую дачку.

— Я... я нічога, мама, не рабіла... Таня ўсё забрала сабе. Мне не хапіла работы, — ціха адказала дзяўчынка і вінавата апусціла галаву.

1. З якой просьбай звярнулася маці да сваіх дачок?
2. Як выглядала кухня, калі маці вярнулася дамоў? Прачытайце.

3. Пра што даведалася маці падчас размовы з дочкамі?
4. Чым апраўдвала сваю ляноту Ліза?
5. Як аўтар гаворыць пра тое, што Лізе стала сорамна? Прачытайце.
6. Хто з дзяўчынак можа быць прыкладам для вас?
7. Прачытайце з апавядання радкі, якімі можна падпісаць малюнак.

1. Падрыхтуйце падрабязны пераказ зместу апавядання па плане.

П л а н

1. Заданне дочкам.
  2. У доме парадак.
  3. Хацелася даведацца, хто што рабіў.
  4. Ліза вінавата апусціла галаву.
2. Раскажыце, як вы дапамагаеце маме.

Прыказкі

Дзе няма ахвоты, там няма работы.
Дзе гультаёў больш, там жывецца горш.
У няўмечкі не баляць ні ручкі, ні плечкі.

За роботу бра́цця — пачынаць працу.
Узмéжак — тут: неўзараная і незасея-
ная палоска зямлі паміж палямі.

ТРЫ ЛЫЖКІ

Іван Муравейка

Недалёка,
Ды высока
У хацінцы між сукоў
Белабокая Сарока
Гадавала трох сынкаў.

Большы зваўся Кра-кра-кра,
А сярэдні сын — Кра-кра,
А маленькі самы — Ёра.

— Вы ўжо выраслі. Пара
Вам, сынкі, за працу брацця, —
Кажа ім Сарока-маці. —
Трое вас, братоў, а ў нас —
Тры грады на ўсіх якраз.

Хутка, лёгенька ўтрох
Вы праполеце гарох.
А праполеце, дык вам
На абед я кашы дам.

...Час абеду падыходзіць,
А што робіцца ў гародзе?
Кра ўсю градку прапалоў,
А Кра-кра ўсяго палову.
А дзе дзеўся Кра-кра-кра?
Спіць на ўзмежку: хра-хра-хра.

Сарока-варона
Па прыпечку скакала,
Дзеткам лыжкі
Давала.

Большаму сыну — маленькую ложку,
Сярэдняму сыну — большую крышку,
А са́маму меншаму — большую самую.
— Я кашу зварыла вам смачную, манную.

Кра-кра-кра пытае ў мамы:
— Растлумачце мне, чаму
Кра між нас маленькі самы,
А ложку большую — яму?

1. Якое заданне Сарока дала сваім сынам?
Прачытайце.
2. Як справіліся сыны з заданнем маці?
3. Чаму кожны з іх аднёсся да просьбы па-рознаму? Пра што гэта сведчыць?
4. Ці правільна Сарока раздала сынам лыжкі?
Чаму вы так думаеце?
5. Які ўрок атрымалі яны ад сваёй маці?
6. Якія прыказкі падыходзяць да сэнсу гэтага верша?
  - Сем разоў адмерай, адзін раз адрэж.
  - На яду — мастак, а на працу — сяк-так.
  - Да работы не пускаюць ляноты.
7. Якімі словамі з верша можна падпісаць малюнак, змешчаны на с. 43?

Касаві́ца — час касьбы, сенакос.
Сэ́сці на кўкішкі — прысесці, сагнуўшы ногі ў каленях і трымаючыся на насках.
Стóма — зморанасць ад цяжкай працы ці якога-небудзь занятку.

ЧАРОЎНАЕ СЛОВА

Міхась Даніленка

Стасікаў бацька працуе трактарыстам. Цяпер, як пачалася касавіца, яго трактар цягне па лузе счэп касілак. Яны стракочуць і пакідаюць за сабой шырокую паласу выкашанай травы. Стасік, які прынёс бацьку абед, сядзіць пад кустом у цяньку і адмахваецца ад аваднёў. Яны злосна гудуць ля хлопчыка, круцяцца —

спрабуюць укусіць у руку, у потную шчаку. Хутчэй бы бацька ішоў!

А той робіць новы круг, праязджае паўз сына і прыветліва махае рукой.

— Ці скоро, татка? — стараючыся перакрычаць шум матора, гукіае Стасік.

— Скоро, сын! Скоро.

— Дранікі і боршч астынуць, — гаворыць Стасік. — А мама наказвала, каб абед адразу еў.

Нарэшце, зрабіўшы яшчэ адзін круг, бацька спыняе трактар. Ён сыходзіць з машыны, выцірае потны лоб і спяшаецца ў цянёк да куста крушыны, дзе чакае Стасік.

— Стаміўся? — пытаецца Стасік.

— Стаміўся, — прызнаецца бацька. — Ды я, брат, знаю чароўнае слова. Яно як рукой стому здымае.

Стасік усхопліваецца, садзіцца на кукішкі і здзіўлена глядзіць на бацьку.

— А што гэта за слова такое?

Бацька з апетытам сёрбае боршч. Запівае дранікі малаком і, як на дарослага, глядзіць на сына.

— А слова тое чароўнае — «трэба». Я вось ведаю: трэба скасіць усю дзялянку. Сам зараз падрамлю трохі. А ты павартуй, паглядзі, каб ніхто да машыны не падыходзіў.

Сон зморвае і Стасіка, хіліцца да каленняў галава. Але ён не спіць: помніць бацькава чароўнае слова.

1. Якую важную працу выконваў Стасікаў бацька?
2. Чаму сыну хацелася, каб тата хутчэй прыйшоў есці?

3. У якіх словах і выразях праяўляецца клопат сына пра бацьку? Прачытайце.
4. Пра якое чароўнае слова даведаўся Стасік ад таты?
5. Ці выканаў сын просьбу таты павартаваць машыну? Падмацуйце адказ радкамі з твора.
6. Як вы разумееце сэнс загаловка апавядання — «Чароўнае слова»?
7. Разгледзьце ілюстрацыі да твора. Да якіх эпізодаў яны зроблены?

1. Падзяліце апавяданне «Чароўнае слова» на сэнсавыя часткі згодна з планам.

П л а н

1. Бацька Стасіка працуе трактарыстам.
2. Тата робіць новы круг.
3. У час абеду.
4. Чароўнае слова — «трэба».
5. Стасік не спіць.
2. Падрабязна перакажыце змест гэтага твора па плане.
3. Раскажыце, ці даводзілася вам у сваім жыцці карыстацца чароўным словам *трэба*? Як гэта было?

Лад — спосаб жыцця.

Блукáць — доўга хадзіць у пошуках каго-ці чаго-небудзь; блудзіць.

ХЛОПЧЫК І ЛЁТЧЫК

Янка Купала

Мой мілы таварыш, мой лётчык,
Вазьмі ты з сабою мяне!
Я — ведай — вялікі ўжо хлопчык
І ўмею ўжо лётаць у сне.

Мне мама сягоння казалася,
Што стукнула мне ўжо сем год,
Табе гэта, можа, і мала,
А мне ляцець толькі ў палёт.

Мне ўжо надакучыла дома —
Ў дзіцячы хадзі адно сад,
А так паглядзеў бы, вядома,
На іншы парадак і лад.

Вазьмі ж мяне, лётчык, хачу я
Пабыць у людзях, паглядзець,
Як месяц на небе начуе,
Як блукае ў лесе мядзведзь.

Як свецяцца ночкаю зоры,
А днём не відаць іх чаму,
Як рэчкі ў далёкія моры
Ўлетку плывуць і ўзіму...

1. Што вы даведаліся пра хлопчыка? Чым займаецца? Якая ў яго ёсць мара? Чаму ён хоча стаць лётчыкам?
2. Якім паказаны герой верша? Прачытайце адпаведныя радкі.
3. Да чаго заклікае нас сваім вершам Янка Купала?
4. Якія яшчэ прафесіі вы ведаеце?
5. Вывучыце верш на памяць.

Верш «Хлопчык і лётчык» (1935 г.) быў любімым творам у дзяцінстве Юрыя Гагарына — першага ў свеце касманаўта. Менавіта купалаўскі верш натхніў расійскага юнака стаць лётчыкам. На рускую мову твор «Хлопчык і лётчык» пераклаў рускі паэт Міхаіл Ісакоўскі.

Кім вы марыце быць?

Турбава́ць — хваляваць, трывожыць.

Завіха́цца — рабіць што-небудзь вельмі старанна.

Ла́дзіць — тут: спраўляцца.

ЯК НАСТАЧКА МАМЕ ДАПАМАГАЛА

Ядві́га Бяга́нская

Прыйшла мама з працы ды пачала ў кватэры прыбіраць. Прыбірала, прыбірала, села ў крэсла і кажа:

— Нешта галава разбалелася. Адпачну я крыху́, дачушка, а пасля падлогу памыю.

Легла яна на ложак і заснула.

Паглядзела Настачка, што мама спіць, накрыла яе шарсцяной хусткай, выйшла на пальчыках са спальні і дзверы за сабой прычыніла. Няхай паспіць мама, а яна тут, у другім пакоі, пасядзіць ціхенька. І села ў вялікае крэсла.

А ў пакоі непарадак. Каля дзвярэй вядро з вадой стаіць, сярод пакоя крэслы са-стаўлены. Няўтульна, нават урокі рабіць

не хочацца. І пачала Настачка думаць, як маме дапамагчы.

«Вазьму ды сама падлогу памыю, — рашыла яна. — Немалёнькая ўжо, у школу хаджу». І ўзялася за работу.

Нялёгка ўпраўляцца з вялікай анучай, калі ў цябе такія маленькія рукі. Не слухае ануча Настачкі, не хоча ніяк ваду з сябе выпускаць. Выкручвае, выкручвае яе Настачка, з усіх сіл стараецца, а вада ўсё цячэ ды цячэ. І як гэта мама так спрытна ладзіць з ёю? Але і Настачка не адступіцца, не такая яна, каб не адолець анучы.

Памалу справа пайшла на лад. Праўда, ад непаслухмянай анучы балелі рукі, але

Настачку гэта не вельмі турбавала. Яна радавалася, што памыла падлогу, маме дапамагла, і шчаслівая ўсмішка свяцілася на яе расчырванелым ад работы твары.

— А цяпер збяру вячэру, — сказала сабе Настачка і пачала завіхацца каля стала.

Калі чайнік закіпеў, яна выключыла пліту і пайшла будзіць маму.

— Ой, як доўга я спала! — глянуўшы на гадзіннік, усклікнула мама. — Хутка тата з працы вернецца, а яшчэ падлога не памыта і вячэра не сабрана.

Настачка ўсміхнулася, але нічога не сказала. А мама выйшла са спальні і вачам не паверыла: і падлога памыта, і вячэра стаіць на сталі.

— Хто ж гэта ў нас гаспадарыў? — здзівілася мама.

— Я! — весела адказала Настачка.

Мама прыгарнула дачку да сябе, пацалавала ў адну, пасля ў другую шчаку і сказала:

— Памочніца ты мая дарагая! Гаспадынька ты мая слаўная!

1. Чаму маці Настачкі прыпыніла ўборку кватэры?
2. Як дачка паводзіла сябе падчас адпачынку матулі?
3. Ці лёгка было дзяўчынцы займацца ўборкай кватэры? Прачытайце адпаведныя радкі з твора.
4. Патлумачце сэнс выразу «справа пайшла на лад».
5. Чаму дачка давяла працу да канца?
6. Ці спадабаўся вам учынак Настачкі? Чаму?

Разгледзьце малюнак на с. 55. Адкажыце на пытанні.

1. Хто знаходзіцца на кухні?
2. Чым займаюцца маці і дзеці?

Складзіце па малюнку апавяданне «Дапамога маме». Пачаць можна так: *«Дзеці прыйшлі са школы, пераапануліся, памылі рукі і зайшлі на кухню...»*.

А п о р н ы я с л о в ы: маці, брацік, сястрычка; засцілае абрус, расстаўляе чысты посуд, раскладвае лыжкі і відэльцы, мые гародніну: памідоры, агуркі, радыску;

налівае суп, кроіць хлеб; графін, налівае кампот у шклянкі; сядаюць за стол, жадаюць смачна есці, шчыра дзякуюць матулі.

У далёкія часы ў беларускіх сем'ях дзеці пачыналі працаваць вельмі рана. З 7–8 гадоў яны ўжо пасвілі жывёлу, зграбалі сена, баранавалі. Падлеткаў, якім было гадоў 15, прывучалі касіць, араць, малаціць. У 5 гадоў дзяўчынкі няньчылі дзяцей, а ў 16 умелі шыць, ткаць, жаць.

Аржанёе (поле) — жытнёвае.

Натхнёная (работа) — праца з любоўю, радасцю, з душэўным уздымам.

ХЛЕБНАЯ СКАРЫНКА

Авар'ян Дзеружынскі

Пахне
Хлебная скарынка
Цёплым ветрыкам,
Хваінкай,
Летнім дожджыкам
Грыбным,
Лугам,
Полям аржаным,
І асенняй пазалотай
Ды натхнёнаю
Работай.

1. Чаму, на думку паэта, хлеб пахне цёплым ветрыкам, летнім дожджыкам, полем аржаным, асенняй пазалотай?

2. Дзякуючы чаму з'яўляецца на сталае хлеб?

Рупны — клапатлівы, старанны, які імкнецца зрабіць як мага больш і лепш.
Ніва — апрацаванае пад сяўбу або засеянае поле.

ХЛЕБ

Міхась Пазнякоў

Ён — духмяны,
Апетытны.
Кожны дзень
Яго дамоў
Мы нясём
З універсама —
Хлеб,
Аснову ўсіх асноў.

Зернем нівы засявалі
Хлебаробы ў весні час.
Сэрцам шчодрым сагравалі,
Клапаціліся пра нас.

Рупнай працай,
Цёплым ветрам
І расою пахне хлеб.

Нібы сонейка над светам,
Ён штодзённа
На сталае.

1. Чаму хлеб лічаць асновай усіх асноў?
2. Як вы разумеете сэнс выразу «сэрцам шчодрым сагравалі, клапаціліся пра нас»?
3. Чым пахне хлеб? Прачытайце адпаведныя радкі.
4. З чым паэт параўноўвае хлеб?
5. Якая асноўная думка гэтага верша?
6. Прачытайце выразна верш. Перадайце голасам радасны настрой. Ацаніце сваё чытанне і чытанне аднакласнікаў. Ці ўдалося перадаць настрой твора?

Паразважайце, чаму да хлеба патрэбна ставіцца беражліва і з вялікай павагай. Што робіце вы, калі з ваших рук упаў кавалачак хлеба? Якія яшчэ ведаеце правілы адносін да хлеба?

Якой тэмай аб'яднаны вершы «Хлебная скарынка» і «Хлеб»?

Правер свае дасягненні па тэме «Урокі працавітасці»

Ведаю...

1. З якіх твораў узяты гэтыя словы?

а) «— А слова тое чароўнае — “трэба”.
Я вось ведаю: трэба скасіць усю дзя-
лянку»;

б) «— Я... я нічога, мама , не рабіла...
Таня ўсё забрала сабе. Мне не хапіла
работы, — ціха адказала дзяўчынка
і вінавата апусціла галаву».

2. Якія словы прапушчаны ў радках
вершаў?

а) Рупнай працай,
Цёплым ветрам
І расою пахне ...;

б) Недалёка,
Ды высокая
У хацінцы між сукоў
Белабокая ...
Гадавала трох ... .

3. Назавіце аўтараў наступных радкоў:

а) Мой мілы таварыш, мой лётчык,
Вазьмі ты з сабою мяне!

б) «І як гэта мама так спрытна ладзіць
з ёю? Але і Настачка не адступіцца,
не такая яна, каб не адолець анучы».

4. Пра людзей якіх прафесій ішла раз-
мова ў творах раздзела? Якія яшчэ прафе-
сіі вы ведаеце?

Разумею, магу растлумачыць...

1. Чаму неабходна беражліва адносіцца
да хлеба?

2. Які ўрок атрымалі сыны ад Сарокі-ма-
ці з верша Івана Муравейкі «Тры лыжкі»?

3. Як патрэбна разумець сэнс прыказкі
«Калі хочаш хлеб мець, то трэба зямель-
ку глядзець»?

Умею...

1. Падрабязна пераказаць змест апавя-
дання Міхася Даніленкі «Чароўнае слова».

2. Выразна прачытаць верш Івана Мура-
вейкі «Тры лыжкі».

УСМЕШКА ВЯСНЫ

Мы пазнаёмімся з творамі, у якіх расказваецца пра абуджэнне прыроды вясной, працу і адпачынак людзей у гэту пару года.

Мы будзем вучыцца:

- ❖ вызначаць настрой вершаў вясновай тэматыкі;
- ❖ знаходзіць у творах апісанне карцін вясенняй прыроды.

Варта задумацца:

За што людзям падабаецца вясна? Чаму ў народзе гавораць: «Адзін вясновы дзень год корміць»?

Сва́рба — сва́рка.

Стро́ілася ў кве́ткі — тут: апрапала зямлю ў кветкі.

У бараноў рог скруціць — паставіць у бязвыхаднае становішча.

Ра́дзіць — тут: раіць, прапаноўваць.

Жабра́к — бядняк, які жыве з міласціны; старац.

Сві́тка — доўгая сялянская верхняя вопратка.

СВАРБА

Казка

Пасварыліся вясна з зімою, ну і давай адна адной на злосць рабіць.

— Я, — кажа вясна на зіму, — не буду з табой шмат гаварыць! За каўнер — і так шпургану, што аж за лясамі ты ў мяне апынешся!

— Маўчы, маўчы, — бурчала белая зіма. — Хіба я цябе ў бараноў рог скручу, як сцісну, то аж табе вылезуць вочы.

Ну і пачалі адна адной наперакор рабіць. Зіма паўзе з марозам — вясна лезе з ад-

лігай, і зноў няма парадку. Цярпелі людзі, цярпелі, а пасля давай сход рабіць, давай ра́дзіць, на чыёй тут старане ім стаяць. Адны казалі:

— Мы яшчэ не вымалацілі збожжа, не навазілі дроў, не адпачылі пасля летняй працы, хай пабудзе зіма.

Другія зноў крычалі:

— Вон зіму! Яна нас памарозіць; мы і так лапці патапталі, кажухі абадралі. Досыць нам яе; хочам вясны.

Як могуць развівацца падзеі ў казцы далей? Як казка закончыцца?

І немаведама, як то яно прайшло б на тым сходзе, каб не ўвайшоў старэнькі жабрак і не пачаў жаліцца на зіму.

Праўда, вушы былі абмарожаны, рукі патрэсканы, світка рвана, сам ён дрыжаў ад холаду. Увесь сход закрычаў у адзін голас:

— Не хочам зімы! Хай вясна ідзе да нас!

Бедная зіма горка заплакала, слёзкі яе цяклі са стрэх, разліваліся па зямлі, збягалі ў лужы, з лужаў — у рэчкі, з рэчак — у моры, з мораў — у акіяны.

А вясна смяялася, строілася ў кветкі, скакала па палях, песцілася па садах, шчабятала з птушкамі, цалавалася з дзеткамі, аж пакуль не пасварылася з летам.

Скажыце, дзеткі, самі, хто цяпер перамога?

Паводле Цёткі.

1. З-за чаго пасварыліся зіма з вясною?
2. Як вы разумееце сэнс выказаў «у бараноў рог скручу», «аж вочы вылезуць»?
3. Што прымусіла людзей збірацца на сход?
4. Чаму адна група жыхароў жадала працягу зімы, а другая — прыходу вясны? Падмацуйце адказ радкамі з твора.
5. Хто настроіў усіх людзей супраць зімы?
6. Як апісвае Цётка паводзіны вясны? Ці спадабаўся вам гэты ўрывак? Чаму?
7. Адкажыце на пытанне, змешчанае ў апошнім сказе твора.

Парка́н — драўляная агароджа; плот.
Грудóк (снегу) — невялічкая горачка.
Кóрнаца — капацца, перабіраючы, шукаючы што-небудзь.
Пасмутнёць — стаць невясёлым, ня-радасным.

ДЗЕ НАЧАВАЛІ РУКАВІЧКІ?

Ядвіга Бяганская

Уночы выпаў снег. Ён заслаў зямлю і дахі дамоў бялюткім чыстым абрусам, надзеў на слупкі парканаў высокія пушыстыя шапкі, засыпаў кусты і кветнікі.

Глянула Ірынка ў акно і не пазнала свайго двара: такі ён святочны, такі прыгожы.

А вось і сябры яе — Юра, Надзейка, Віця. Бегаюць, смяюцца, снёжкамі кідаюцца. Убачылі, што Ірынка праз акно глядзіць, падбеглі і клічуць:

— Ірынка, ідзі да нас, будзем снежную бабу ляпіць.

І Шарык кліча сваю гаспадыню. Ён глядзіць на яе і весела, звонка брэша.

— Іду! — крычыць праз акно Ірынка і бяжыць апранацца.

Многа насыпала снегу за ноч. Добрую бабу можна зляпіць. Скачалі дзеці вялізны снежны шар, паставілі яго сярод двара ды ўзяліся другі рабіць. Зрабілі другі, крыху меншы, і паставілі яго на той першы.

— Тулава ёсць, — сказаў Юра. — Будзем галаву рабіць.

Скачалі дзеці са снегу трэці, яшчэ меншы, шар і паклалі на самы верх.

— А цяпер трэба зрабіць нашай снежнай бабе вочы, нос і рот, — сказала Надзейка.

Пакорпаўся Юра ў адной кішэні, пакорпаўся ў другой і знайшоў дзве новенькія гайкі. Уставіў іх Юра снежнай бабе замест вачэй. Цудоўныя вочы атрымаліся. А там, дзе павінен быць нос, уторкнулі бабе таўшчэзную моркву.

Прыгожая выйшла баба, вясёлая. Да самага абеду гулялі каля яе дзеці.

А калі пачалі разыходзіцца, Ірынка раптам успомніла пра свае рукавічкі і ўсклікнула:

— Ой, а дзе ж мае рукавічкі?! Я іх вось тут, каля гэтага слупка, паклала, калі бабу пачалі ляпіць.

— Зараз знойдзем твае рукавічкі, — сказала Надзейка. — Нікуды яны не дзе-нуцца.

Доўга шукалі дзеці Ірыны рукавічкі, ды так і не знайшлі.

— Мае рукавічкі... Іх мне бабуля ўвосень звязала... Гэта яе апошні падарунак... — плакала Ірынка. — Я так любіла іх, так берагла... Няма ў мяне больш бабулі, і рукавічак яе няма...

Шкада было дзецям Ірынку, пасмутнелі яны, прыціхлі. І рады б дапамагчы сяброўцы знайсці яе рукавічкі, ды дзе іх шукаць — не ведаюць.

Пад вечар дзеці зноў выбеглі пагуляць. Выйшла на двор і Ірынка. Толькі было ёй зусім нявесела. Хадзіла яна па двары, ва ўсе куточкі зазірала, рукавічкі свае шукала.

— І куды яны маглі падзецца? — уздыхала дзяўчынка. — Можа, іх снежная баба схавала?

Сцямнела. У вокнах засвяціліся агеньчыкі. Апусцеў і прыціх двор. Засталася снежная баба адна.

Як могуць развівацца падзеі ў творы далей? Як апавяданне закончыцца?

Уночы пацяплела. А пад раніцу прайшоў дождж, і ад снежнай бабы застаўся толькі невялічкі грудок снегу, а на ім... чырвоныя Ірыны рукавічкі. Відаць, не заўважылі іх дзеці ды закачалі ў адзін з тых шароў, з якіх рабілі снежную бабу.

Прачнулася раніцай Ірынка, глянула праз акно і вачам сваім не паверыла.

— Рукавічкі? Бабуліны рукавічкі! — радасна ўсклікнула яна і кінулася да дзвярэй.

На дварэ свяціла сонейка, і ад учарашняга снегу толькі лужынкi адны засталіся. Відаць, ужо адышла парá ляжаць яму на дварэ.

1. Чаму Ірынка не пазнала свой двор? Знайдзіце і прачытайце адпаведныя радкі.
2. Як дзеці ляпілі снежную бабу? Прачытайце.
3. Які непрыемны выпадак адбыўся з Ірынкай?
4. Чаму дзяўчынка з такой настойлівасцю шукала згубленыя рукавічкі? Знайдзіце адказ і прачытайце.

Падрыхтуйце падрабязны пераказ апавядання па плане.

П л а н

1. Святочны і прыгожы двор.
2. Сябры паклікалі Ірынку.
3. Як дзеці снежную бабу ляпілі.
4. Прапалі Ірынчыны рукавічкі.
5. Настойлівая дзяўчынка.
6. Рукавічкі знайшліся.

Бўлі-гулі — гукі і спевы птушак.
Жэўжык — свавольнік, непаседа.

ПЕСНЯ АБ ВЯСНЕ

Якуб Колас

Уцякай, мароз-дзядуля!
Чуеш ты, стары, ці не?
На пагорках — булі-гулі! —
Песні чуюцца вясне.

Звоніць, скача, як дзіцятка,
Гэты жэўжык-ручаёк.
На яго, бы тая матка,
Сонца кідае свой зрок.

А зіма аж пачарнела —
Годзе ёй тут кросны ткаць!..
Гэй, маленьства, жыва, смела
Выйдзем весну прывітаць!

1. Да каго звяртаецца паэт у творы? З якой прычыны?
2. Якія прыкметы вясны апісваюцца ў вершы? Прачытайце.

3. З кім параўноўвае Якуб Колас ручаёк? Чаму пры яго апісанні аўтар ужывае словы «звоніць», «скача»?
4. На каго падобна сонца? Што значыць «сонца кідае свой зрок»?
5. Як вы разумеете выраз «а зіма аж пачарнела — годзе ёй тут кросны ткаць!..»?
6. Каго аўтар заклікае сустракаць вясну? Чаму?
7. Вывучце верш на памяць.

Фердынанд Рушчыц. Вясна

Разгледзьце карціну. Адкажыце на пытанне. Што аб'ядноўвае верш Якуба Коласа і карціну Фердынанда Рушчыца?

Каду́шка — невялікая драўляная бочка, звычайна выкарыстоўваецца для заквашвання капусты.

Буга́й — начная балотная птушка сямейства чапляў.

Ма́ла дба́е — тут: не звяртае ўвагі, не турбуецца.

Сі́тайка — невялікая пералётная птушка атрада вераб'іных.
(*Стогнуць*) **кні́гі** — кнігаўкі.

ПРЫЛЁТ ПТУШАК

Ціхая раніца. Сонейка толькі што ўзышло. У полі яшчэ ляжыць снег. Толькі ўзгоркі чарнеюць. Лужынкi сцягнуліся за ноч лядком. Але ўжо чуваць вясна, і ўсё пазірае па-вясенняму.

Выйшаў маленькі Ясь на двор. Весела так яму, лёгка на сэрцы. Прыгрэе зараз сонца, добра будзе гуляць на дварэ.

Ціха! Што гэта звiніць у небе тоненькім срэбраным званочкам? Так хараша, так

міла — душа замірае! Ясь прыслухаўся. Не відаць нічога, а ў небе ціха разліваецца тоненькая песенька, нібы грае хто на срэбранай дудачцы. Гэта жаваранак! І так весела Ясю, здаецца, каб можна было, пацалаваў бы мілую птушачку. Галубка! Яна ўжо вярнулася з далёкай старонкі ў наш родны край і ў ясным небе заліваецца дзіўнаю песняю.

— Тата! Тата! Чуеш жаваранка?

Бацька Яся прыслухаўся.

— Але, жаваранак. Ну, зараз, брат, і шпак прыляціць, а там і бусел, а за ім і ўсе птушкі.

Рад Ясь, што першы пачуў ён жаваранка, і пабег хваліцца сваім сябрам. Дзеці выходзілі на двор слухаць першую песню вясны. І ім было весела.

— Эх, дзеці! Не скоро яшчэ вясна, — казаў хто-небудзь старэйшы.

Дзеці не любілі слухаць такія рэчы. Яны любяць вясну, яны любяць, каб гаварылі ім аб вясне. А часам і праўда захаладае;

дзеці кажуць: «Зусім не холадна; не толькі не холадна — горача нават».

Кожную новую госцю-птушку дзеці сустракаюць з радасцю.

Праз некаторы час прылятае шпак. Холадна, туман, а ён мала дбае. Спявае на ўсё поле вясёлыя песні, седзячы дзе-небудзь на голай бярозе, як бы і холаду яму няма.

У канцы сакавіка ўжо збіраецца шмат птушак. У лесе спяваюць дразды, лясныя жаваранкі, а па балоце важна праходжваецца бусел. Па стрэхах бегаюць шустрыя бела-рудыя сітаўкі, трасуць сваімі доўгімі хвастамі.

А выйдзеш увечары на двор — крычаць качкі, жалобна стогнуць кнігі; як у кадúшку, грукае недзе на возеры бугай. Розныя галасы поўняць паветра, усё спявае і радуецца.

Паводле Якуба Коласа.

1. Якія карціны ранняй вясны паказаў Якуб Колас у апавяданні? Знайдзіце адпаведныя радкі і прачытайце.
2. Чаму маленькаму Ясю было весела на дварэ?
3. Які настрой выклікае ў вас апісанне спеву жаваранка? Чаму? Прачытайце адпаведныя радкі.
4. З кім падзяліўся Ясь сваімі ўражаннямі ад песні птушкі?
5. Якія рысы характару ўласцівы маленькаму Ясю?
6. Пра што хацеў сказаць аўтар у апавяданні?
7. Падрыхтуйцеся да выразнага чытання твора.

Ці даводзілася вам чуць спевы жаваранка і шпака? Дзе і калі гэта было? Галасы якіх птушак вы яшчэ чулі?

Прыкметы вясны

З бярозы цячэ шмат соку — на дажджлівае лета.

Красавік з вадою — май з травой.

Загадка

Стаіць Алёна — хустка зялёна,
Тонкі стан, белы сарафан.

З народнага.

СЯБРЫ ВЯСНЫ

Уладзімір Мазго

Нібы хлапчук,
Бяжыць раўчук
У госці да вясны.
Вітае песенькай жаўрук —
Нябёсаў сувязны.

Вясна ўсміхаецца, пяе
На полі і ў бары...
І мы спяшаем
Да яе,
Як лепшыя сябры.

1. З якім пачуццём паэт піша пра надыход вясны? У якіх словах гэта выражана?
2. Якія прыкметы вясны адлюстраваны ў вершы? Прачытайце.
3. Якімі словамі паэт ажыўляе ручаёк і вясну, надае ім чалавечыя рысы? Прачытайце.
4. Хто з'яўляецца сябрамі вясны?
5. Прачытайце верш выразна. Перадайце пры чытанні пачуццё радасці і захаплення.

Але́я — дарожка ў парках, садах,
з абодвух бакоў абсаджаная дрэвамі,
кустамі. Тут: рад дрэў, пасаджаных
уздоўж дарогі.

САДЗІМ АЛЕЮ

Міхась Пазнякоў

Мы ля школьнае дарогі
Ў гонар свята Перамогі
Ў вясновую нядзелю
Садзім новую алею.

Хто — бярозку,
Хто — рабінку,
Хто — таполю,
Хто — вярбінку,

Таня — ліпку,
Клім — дубок,
Ясь — каштан,
А я — клянок.

А Святлана і Наташа
Паліваюць дрэўцы нашы.
Хай расце і зелянее
Наша слаўная алея!

1. У гонар якога свята дзеці садзілі дрэвы?
Калі святкуецца Дзень Перамогі?
2. Дзе вучні вырашылі пасадзіць дрэўцы?
3. Якія дрэўцы яны пасадзілі? Прачытайце.
4. Па якіх словах вы заўважылі, што такая алея ўжо не першая? Прачытайце.
5. Да якіх дзеянняў заклікае нас Міхась Пазнякоў?
6. Прачытайце верш выразна. Рабіце кароткія паўзы на месцы працяжнікаў. Два апошнія радкі прачытайце радасна і ўзнёсла.

Ці даводзілася вам прымаць удзел у пасадцы дрэў і кустоў? Раскажыце, як гэта адбывалася. Навошта патрэбна садзіць дрэвы? Паразважайце.

Някі́дкі — які не кідаецца ў вочы, няяркі.

ЯК ГАЛІНКА ПРАЧНУЛАСЯ

Ніна Маеўская

Іванка і сястрычка яго Аленка чакалі вясну. Яны ведалі, што пасля зімы спачатку прыходзіць вясна, потым — лета. А летам яны з татам і мамай паедуць на Нарач — вялікае возера, дзе можна купацца і загараць.

Кожную раніцу дзеці пыталіся ў мамы, ці не прыйшла ўжо вясна. І чулі ў адказ:

— Не, трэба крыху яшчэ пачакаць.

— Колькі ж яшчэ трэба чакаць? — ледзь не плакала Аленка.

— Спачатку снег растане, — гаварыў упэўнена старэйшы, Іванка.

Неўзабаве і снег сышоў, а вясны ўсё не было.

— Мусіць, снег проста паспяшаўся рас-
таць, — меркаваў Іванка.

— А як жа мы цяпер заўважым, што
прыйшла вясна? — непакоілася Аленка.

Іванка маўчаў, пазіраючы з акна на ву-
ліцу, дзе было хмурна і холадна.

Аднойчы мама вярнулася з работы вя-
сёлая. Яна трымала ў руцэ галінкі, нібы
букецік кветак. Звычайныя дубчыкі, жаў-
тавата-шэрыя, някідкія. Вунь іх колькі
на дрэвах! Перш чым заняцца хатнімі
справамі, мама ўзяла вазачку, у якую звы-
чайна ставілі кветкі, наліла туды вады і
апусціла галінкі.

— Вось, мае дарагія, — сказала яна,
абдымаючы дзетак, — гэта галінкі вярбы,
вярбінкі. Яны і пакажуць нам, калі прый-
дзе сапраўдная вясна.

Іванка і Аленка здзіўлена пазіралі то
на маму, то на шэранькія вярбінкі і не
маглі зразумець, як яны падкажуць пры-
ход вясны. Ці не чароўныя? Аленцы ад-
разу захацелася памацаць іх, патрымаць
у руках.

— Асцярожна, — сказала мама, — не паруш пупышачкі. Яны, як зярняткі, маленькія. Галінкі яшчэ спяць, заплюшчыўшы вочкі. А калі адчуюць, што ідзе вясна, прагнуцца.

— Хіба яны раскрыюць вочы, як я? — запытала Аленка.

— Так, мая разумніца, — адказала мама, — адкрыюць вочкі зялёныя лісточкі. А вось на гэтай галінцы, таўсцейшай і мацнейшай, з’явяцца коцікі.

— Сапраўдныя коцікі? — здзівілася Аленка.

— Мяўкаць будуць, — засмяяўся Іванка і пачаў дражніцца: — Мяў-мяў-мяў...

Аленка пакрыўдзілася на яго. І не пытала болей пра коцікаў. Але з нецярпеннем чакала іх, аднойчы нават прысніла. Такія мякенькія, пушыстыя — сапраўдныя коцікі. Яна гладзіла іх, прыхінала да шчакі.

Раніцай дзеці найперш беглі да акна, дзе стаялі галінкі-вярбінкі. Але нічога там не адбывалася: галінкі нерухома стаялі ў вазачцы.

— Спяць яшчэ, — шкадаваў Іванка.

— Бо зіма вярнулася, — уздыхала Аленка. — Бачыш, снег на вуліцы.

— Я ж табе гаварыў, што ён паспяшаўся растаць. Зноў зіма, зноў зіма... а вясны няма, няма... — Іванка ажно заспяваў ад радасці. Не таму, што зіма вярнулася, а што спраўдзілася яго здагадка.

— Ціха, — спыніла яго Аленка. — Сваім крыкам ты іх пабудзіш, і коцікі маё змерзнуць. Няхай галінкі паспяць яшчэ, а мы снегавіка злепім.

— Ты ж хацела, каб вясна хутчэй прыйшла! — дакараў Іванка.

— Гэта я ўчора хацела, — апраўдвалася Аленка. — А сёння будзем снегавіка ляпіць, у снежкі гуляць.

Удзень сонейка спынілася насупраць акна, дзе ціха спалі галінкі-вярбінкі. Разглядала іх, ласкава сагравала сваім цяплом. Прыходзіла сонейка і пасля кожны дзень. І аднойчы Аленка заўважыла, што галінкі крыху іншыя, чым былі раней.

Чаму галінкі вярбы пачалі мяняцца? Што паспрыяла гэтаму? Якога колеру стануць коцікі?

— Іванка, — паклікала яна браціка, — на нашых вярбінках ягадкі з'явіліся, толькі яшчэ зялёненькія.

Зірнуць на ягадкі прыйшла і мама. Яна патлумачыла, што гэта набрынялі пупышкі.

— Вой, а на гэтай галінцы дзюбкі параскрываліся, — радавалася Аленка. — Можна, тут будуць не коцікі, а якія птушачкі.

— Яны, мусіць, піць просяць. Бачыце, як мала ў іх вадзіцы, толькі на донцы, — сказала мама. — Іванка, прынясі ім кубак вады.

Іванка мігам памчаў на кухню.

Назаўтра Аленка ажно ў ладкі запляскала.

— Глядзіце, глядзіце, мая галінка прачнулася! — усклікнула яна.

— І мая таксама! Мама, ідзі зірні! — цешыўся Іванка.

І сапраўды, на адной галінцы зелянелі маленькія лісцікі, вузкія, як заспаныя вочкі, а на другой — залаціліся пухнатыя

плюшавыя шарыкі-коцікі. Аленка прыхінула іх да твару, папрасіла:

— Мама, можна я іх заўтра ў школу занясу? Няхай усе дзеці пабачаць, што наша галінка прачнулася. Я ведаю, яе пабудзіла сонца, каб яна

падказала, што на дварэ ўжо сапраўдная
ясна. А потым абавязкова будзе лета.

1. Чаму Іванка і Аленка з нецярпеннем чакалі надыходу вясны?
2. Што, на думку мамы, падкажа дзецям надыход вясны?
3. Чаму галінкі вярбы доўгі час стаялі ў вазачцы нерухома?
4. З-за чаго Аленка не дазваляла свайму брату крычаць у пакоі? Як гэта характарызуе дзяўчынку?
5. Ці спадабалася вам апісанне сустрэчы сонейка і галінак-вярбінак? Якія словы дапамаглі аўтару перадаць цеплыню адносін паміж імі? Чаму іх паводзіны падобныя да чалавечых?
6. Якія асаблівасці характару маці вызначаюцца ў апавяданні?
7. Знайдзіце і прачытайце радкі твора, якімі можна падпісаць ілюстрацыі.
8. Размяркуйце тэкст па ролях і прачытайце.

Раскажыце, ці даводзілася вам вясною назіраць за коцікамі і лісточкамі на галінках дрэў. Як гэта адбывалася?

Завушніцы — упрыгожанне, якое прымацоўваецца да мочкі вуха.

ВЯСНОВАЯ БЯРОЗКА

Ніна Галіноўская

— Чаму ты, бярозачка,
гэтак прыбралася?
У госці да клёна,
напэўна, сабралася:
На кожнай галінцы
вісяць завушніцы,
Сукенка — сама
пазайздросціць царыца.
— Хто з добрай душою —
жаданы мой госць,
Для іх мой убор
і мая прыгажосць.

1. Чаму паэт размаўляе з бярозкай?
2. Як выглядае дрэўца? Прачытайце яго апісанне.

3. Для якіх людзей прыбралася бярозка? Падма-
цуйце адказ радкамі з верша.
4. Як вы разумееце сэнс выразу «хто з добрай
душою — жаданы мой госць»?
5. Якая асноўная думка гэтага верша?
6. Падрыхтуйцеся да выразнага чытання твора
«Вясновая бярозка» па ролях.

Станіслаў Жукоўскі. Лес

Разгледзьце рэпрадукцыю карціны.
Адкажыце на пытанні.

1. Якая пара года адлюстравана? Па чым вы
здагадаліся?
2. Што паказана на першым плане карціны? На
другім?

3. Якімі вам уяўляюцца бярозкі? Які ў іх ствол?
Якога колеру лісточкі?
4. Як выглядаюць трава, поле і неба?
5. Па чым вы здагадаліся, што мастак адлюстраваў сонечны дзень?
6. Які настрой стварае ў вас гэта карціна? Чаму?

ПЧОЛКА

Янка Журба

Веснавое сонца
Росы падбірае.
Вылецела ў поле
Пчолка залатая.

Ёй за шчырай працай
Весела на полі:
Луг прыбраны ў кветкі
І наўкол раздолле.

З рання да змяркання
Пчолка залатая
Лётае па кветках
Ды мядок збірае.

Шмат сабрала пчолка
Мёду з розных кветак, —

Дома ім пакорміць
Родных пчолак-дзетак.
У вуллі работа
Цэлы дзень кіпела.
Вечарам з дабычай
Пчолка прыляцела.

1. Які настрой выклікаў у вас верш? Чаму?
2. Патлумачце сэнс радкоў:

*Веснавое сонца
Росы падбірае.*

3. У якую пару года вылецела пчолка з вулея? Падмацуйце адказ адпаведнымі словамі.
4. Чаму ёй весела ў час працы? Прачытайце адпаведныя радкі.
5. У якіх радках пчолка паказана шчырай працаўніцай і клапацлівай маці?
6. Чаму ў пчолкі не прапаў дарэмна дзень? Прачытайце.
7. Вызначце свае адносіны да пчолкі. Патлумачце сваё рашэнне.
8. Падрыхтуйцеся да выразнага чытання гэтага твора. Перадайце голасам радасны настрой і сваё задавальненне працаю пчолкі.

Правер свае дасягненні па тэме «Усмешка вясны»

Ведаю...

1. З якіх вершаў узяты радкі?

- а) Хай расце і зелянее
Наша слаўная алея!;
- б) Нібы хлапчук,
Бяжыць раўчук
У госці да вясны.

2. У якім вершы аўтар просіць мароза-дзядулю ўцякаць і запрашае ўсіх разам сустракаць вясну?

3. У якіх творах так апісваецца вясна?

- а) «Што гэта звiніць у небе тоненькім срэбраным званочкам? Так хораша, так міла — душа замірае! Ясь прыслухайся. Не відаць нічога, а ў небе ціха разліваецца тоненькая песенька, нібы грае хто на срэбранай дудачцы»;
- б) «А вясна смяялася, строілася ў кветкі, скакала па палях, песцілася па садах, шчабятала з птушкамі, цалавалася з дзеткамі, аж пакуль не пасварылася з летам»;

в) «Удзень сонейка спынілася насупраць акна, дзе ціха спалі галінкі-вярбінкі. Разглядала іх, ласкава сагравала сваім цяплом. Прыходзіла сонейка і пасля кожны дзень».

Разумею, магу растлумачыць...

1. Чаму Ірынцы з апавядання Ядвігі Бяганскай «Дзе начавалі рукавічкі?» рукавічкі былі асабліва дарагія?

2. З якой нагоды дзеці з верша Міхася Пазнякова «Садзім алею» садзілі каля школы дрэўцы?

3. Чаму ў казцы Цёткі «Сварба» поры года сварацца паміж сабою?

4. Дзякуючы каму раслі цікаўнымі, добрымі і паважлівымі брат Іванка і сястра Аленка з апавядання Ніны Маеўскай «Як галінка прачнулася»?

Умею...

1. Выразна чытаць на памяць верш Якуба Коласа «Песня аб вясне».

2. Падрабязна пераказаць змест апавядання Ядвігі Бяганскай «Дзе начавалі рукавічкі?».

З ЛЮБОЎЮ ДА РОДНАГА КРАЮ

Мы пазнаёмімся з творамі, у якіх расказваецца пра адносіны да Радзімы, хлеба, прыродныя сімвалы Беларусі.

Мы будзем вучыцца:

- ❖ вызначаць рысы характару дзейных асоб;
- ❖ выказваць уласныя адносіны да персанажаў, іх учынкаў і зместу твора;
- ❖ вылучаць у творах вобразныя малюнкi.

Варта задумацца:

Што такое родны край? Радзіма? Чаму людзі паставілі помнікі і абеліскі героям і ахвярам Вялікай Айчыннай вайны?

Бор — увогуле вялікі лес.

Прóдак — чалавек, які жыў задоўга да цяперашняга часу.

Запавéт — наказ паслядоўнікам або патомкам.

Курга́н — высокі старадаўні надмагільны насып з зямлі ці камення.

Абелі́ск — помнік у выглядзе гранёнага, звужанага ўверсе слупа ў гонар якой-небудзь падзеі.

РАДЗІМА

Мікола Маляўка

Бор адвечны, рэк разлівы,
Залатыя горы-нівы,
Неба вольнае над імі —
Гэта ўсё мая Радзіма.

Дом наш, ласкаю сагрэты,
Продкаў мудрых запаветы,
Мова спеўная на дзіва —
Гэта ўсё мая Радзіма.

Курганы і абеліскі,
Спапалёных вёсак спіскі

І Чарнобыль за плячыма —
Гэта ўсё мая Радзіма.

Мары смелыя на старце,
Пагранічнікі на варце,
Ясны свет перад вачыма —
Гэта ўсё мая Радзіма.

1. Што, на думку паэта, з'яўляецца Радзімай? Пералічыце гэтыя вобразы.
2. Якія з іх выклікаюць радасныя ўспаміны? А якія вобразы з'яўляюцца сумнымі і трывожнымі для людзей?
3. Як вы разумеете сэнс выразу «спапялёных вёсак спіскі»? Патлумачце.

Уладзімір Масленікаў. Над Нёманам

4. Падрыхтуйцеся да выразнага чытання верша. Падумайце, якія чатырохрадкоўі патрэбна прачытаць з любоўю, замілаваннем і пяшчотай, а якія — з сумам і трывожнасцю.
5. Разгледзьце рэпрадукцыю карціны беларускага мастака Уладзіміра Масленікава «Над Нёманам» на с. 94. Якія радкі з верша Міколы Маляўкі «Радзіма» найбольш падыходзяць да гэтай карціны? Чаму?

26 красавіка — Дзень памяці чарнобыльскай трагедыі. У 1986 годзе на атамнай станцыі каля ўкраінскага горада Чарнобыль адбылася аварыя. Жыхары беларускіх гарадоў і вёсак, дзе ў выніку аварыі назіралася высокая радыяцыя, вымушаны былі пакінуць родныя мясціны.

Кожны год у гэты дзень гучаць словы падзякі людзям, якія дапамаглі пераадолець бяду, не шкадуючы свайго жыцця і здароўя. Ён назаўжды застанецца ў людскіх сэрцах як напамінак аб адказнасці чалавецтва за лёс планеты.

Удóсталь — дастаткова.

ШПАК І ВЕРАБЕЙ

Расціслаў Бензярук

З кожным днём становілася ўсё халадней і халадней.

Аднойчы Шпак сказаў знаёмаму Вераб'ю:

— Лячу ў цёплыя краіны. Бывай, сусед!

— А можна мне, пакуль цябе не будзе, пажыць у тваім доме? — запытаў Верабей.

— Калі ласка, жыві.

— Дзякую. Шчаслівай табе дарогі!

Шпакоўня спадабалася Вераб'ю — цёп-лая, утульная. «Каб Шпак не вярнуўся, дык мне яго дом застаўся б», — часам думаў Верабей.

Доўга цягнулася зіма, нарэшце яна скончылася. Снег растаў, а Шпак усё не прыля-

таў. «Можа, ён застаўся жыць у тых цёплых краінах?» — радаваўся Верабей.

Але аднойчы раніцай, калі так хораша свяціла сонца, Верабей пачуў знаёмую песеньку. Ён хуценька вылецеў са шпакоўні. На бярозе сядзеў Шпак і насвітваў вясёлую песню.

— Чаму ты радуешся? — здзівіўся Верабей.

— Як чаму?! Дамоў вярнуўся.

— А там, куды ты лятаў, ні зімы, ні сцюжы, кажуць, зусім не бывае. Гэта праўда?

— Праўда.

— І ты вярнуўся?! А ўвосень зноў паляціш?

— Палячу, бо маразы прагоняць.

— Ці варта было вяртацца, — разважліва сказаў Верабей, — каб зноў мучыцца, ляцець у вырай? Вось калі б я дабраўся да зямлі, дзе заўжды цёпла, дзе ўдосталь чарвякоў і мошак, дык, напэўна, ніколі не вярнуўся б сюды.

— Але ў кожнай птушкі ёсць родны край, — адказаў Шпак. — Там, дзе ты вырас, дзе выраслі твае дзеці. І кожная птушка, перамагаючы ўсе цяжкасці, вяртаецца дадому.

І Шпак пырхнуў у свой домік: трэба было папраўляць старое жытло.

— Дзіва-ак!.. — усміхнуўся Верабей.

Ён, мусіць, не верыў Шпаку, таму што ніколі далёка не адлятаў ад гэтых мясцін.

1. Чаму Шпак вырашыў ляцець у вырай?
2. З якой просьбай звярнуўся Верабей да свайго суседа?
3. Пра што думаў Верабей, калі жыў зімою ў чужой хатцы? Ці ўхваляеце вы яго думкі? Чаму?

4. Што вы даведаліся пра жыццё Вераб'я і Шпака з іх гутаркі?
5. Як патлумачыў Шпак Вераб'ю сваё вяртанне на радзіму? Знайдзіце і прачытайце гэтыя словы.
6. Чаму Верабей не дужа верыў адказу Шпака?
7. У якіх радках заключана асноўная думка твора? Прачытайце іх.
8. Знайдзіце ў тэксце пачатак і канец урыўка, які праілюстраваны.

1. Падзяліце казку «Шпак і Верабей» на сэнсавыя часткі.

2. Да кожнай часткі падбярыце заглавак.
3. Падрабязна перакажыце адно аднаму змест гэтага твора.

ПРЫКАЗКІ

Няма смачнейшай вадзіцы, як з роднай крыніцы.

Чалавек без Радзімы, што салавей без песні.

Адна ў чалавека маці, адна ў яго і Радзіма.

Палéтак — участак поля, які выкарыстоўваецца пад пасевы.

Зні́чка — падаючая зорка.

ВАСІЛЁК

Авар'ян Дзеружынскі

Стаіць,
Выглядаючы
З жыта,
Як зорачка-знічка
Здалёк,
Што ўпала
Іскрынкай
З блакіту,
Палеткаў краса —
Васілёк.

Калі расцвітае
Цуд гэты,
На полі
Яшчэ гарачэй,
Буе,
Квітнеецца лета

І фарбы прыроды —
Ярчэй.

Стаіць,
Паглядае з пагорка,
Як зорка
Аднекуль здалёк,
Часцінка
Любімай старонкі,
Часцінка зямлі —
Васілёк.

1. З чым Авяр'ян Дзеружынскі параўноўвае васілёк? Чаму? Адказ падмацуйце адпаведнымі словамі з верша.
2. Якія радкі сведчаць пра прыгажосць палёў? Прачытайце.
3. Якія словы дапамаглі паэту ажывіць кветку, надзяліць яе чалавечымі рысамі? Прачытайце.
4. У якіх радках аўтар выказаў асноўную думку твора?
5. Падрыхтуйце выразнае чытанне верша. Паспрабуйце прачытаць твор спачатку гучна, а затым цішэй. Які з прапанаваных варыянтаў лепшы? Чаму?

*Сці́плая (хата) — якая нічым не вы-
лучаецца, простая, звычайная.*

РОДНАЯ МОВА

Міхась Пазнякоў

У горадзе,
Між ніў жытнёвых,
У важным доме,
Сціплай хаце
Не забывайце
Роднай мовы —
Для нас навек яна,
Як маці.

Помнік роднай мове, ў (у нескладоваму).
Горад Полацк

Каб свет
Чароўнай прыгажосці
Вас ні на момант
Не пакінуў,
Шануйце мову
Не як госцю,
А як матулю,
Гаспадыню.

1. Да каго звяртаецца Міхась Пазнякоў у вершы «Родная мова»?
2. Пра якую мову вядзе аўтар гаворку?
3. З кім паэт параўноўвае беларускую мову? Чаму?
4. Чаму патрэбна шанаваць родную мову? Падмацуйце адказ радкамі з верша. Як вы разумеете іх сэнс?
5. У якіх сказах выказана асноўная думка твора? Прачытайце іх.
6. Падчас чытання верша не спяшайцеся, рабіце кароткія паўзы на знаках прыпынку.

Якая з моў з'яўляецца роднай для вас? Чаму? З якой мэтай людзі ставяць помнікі роднай мове?

Маўленчая размінка

Прачытайце верш. У час чытання правільна вымаўляйце гукі [ц’], [г], [ў], [дж], [дз’], [ч], [р] і падоўжаны [н].

Ляціць гарэзліва ў далонь
Вясёлая дажджынка —
Аблокаў шэрых над зямлёй
Крыштальная слязінка!
Яна заўжды з сабой нясе
Збавенне ў дзень гарачы.
Святло вясёлкі ў ёй живе
І смех гучыць дзіцячы.

Алёна Папко.

КРОПЕЛЬКА

Казка

Алена Кобец-Філімонава

Жыла-была дажджавая Кропелька. Яна нястомна працавала. Ка́пне з хмары на зямлю. Напоіць яе. А потым вы́парыцца і зноў у паветра ўзляціць. Збяруцца такія кропелькі ў адно воблака. Калі іх стане вельмі многа, воблака цямнее ад ця́жару, ператвараецца ў хмару — і ўсе кропелькі, не ўтрымаўшыся, па́даюць уніз праліўным дажджом.

Аднойчы Кропелька не паспела даляцець да зямлі: яе падхапіў Паўночны Вецер. Пачаў ён насвістваць пра незвычайную казачную краіну, з якой прыляцеў. Пачаў упрошваць Кропельку кінуць родны кут і паляцець разам з ім. Згадзілася Кропелька.

Тады Паўночны Вецер сарваў з бярозы лісцік і панёс на ім Кропельку ў далёкі край.

Прыляцела Кропелька. І што ж?

Убачыла яна шэрае, халоднае неба. І такое ж халоднае сонца. І такую ж халодную, заснежаную зямлю. Пачала Кропелька замярзаць. Яшчэ крыху — і стала б яна ледзяшом.

Спалохалася Кропелька, што загіне. І пачала прасіць, каб Паўночны Вецер аднёс яе назад на радзіму.

Зжаліўся Паўночны Вецер. Аднёс яе.

Кропелька не магла дачакацца, калі прызямліцца бярозавы лісцік. Яна скацілася з яго на родную цёплую зямлю гарачай слязой, каб ніколі больш не расставацца.

1. Чаму пісьменніца назвала Кропельку нястомнай працаўніцай? Падмацуйце свой адказ адпаведнымі радкамі з твора.

2. Як утвараюцца дажджавыя хмары?

3. Якім чынам Кропелька апынулася ў далёкім краі?
4. Ці спадабаўся ёй чужы край? Чаму? Прачытайце адпаведны ўрывак з казкі.
5. Чаму Паўночны Вецер вярнуў Кропельку на яе радзіму?
6. Як вы разумееце сэнс выразу «скацілася гарачай слязой»?
7. Чаму можна павучыцца нам у герояў казкі?
8. Якая з прыказак адпавядае тэме твора?
  - Усюды добра, а дома лепей.
  - Працаваць не любіш — чалавекам не будзеш.
  - Сам добры — людзі добрыя.
9. Знайдзіце ў тэксце пачатак і канец урыўка, які праілюстраваны. Прачытайце яго.

1. Падзяліце твор на часткі згодна з планам.

П л а н

1. Кропелька нястомна працавала.
  2. Паўночны Вецер панёс Кропельку ў далёкі край.
  3. Кропелька пачала замярзаць.
  4. Яна скацілася гарачай слязой.
2. Падрабязна перакажыце змест казкі адно аднаму.

Скронь — бакавая частка галавы ад вуха да лба.

Трапятаць — пастаянна варушыцца, дрыжаць.

НА ПЛОШЧЫ ПЕРАМОГІ

Ніна Галінойская

З дзядулем на плошчы
Моўчкі стаім.
І думае кожны
Аб нечым сваім.
Тужліва трапеча
Вечны агонь.
У дзеда ўздрыгнула
Злёгку далонь.
Відаць, ён прыпомніў
Далёкіх сяброў,
Што з фронту ніколі
Не прыйдуць дамоў...

І кідае водбліск
Дзядулю на скронь,
Здаецца, не гэты —
Ваенны агонь.
Шапчу я паціху:
— Дзядуля, зірні,
Як быццам трапечацца
Сцяг у агні.
А дзед у адказ мне:
— Паклон наш зямны
Ўсім, хто дамоў
Не вярнуўся з вайны.

1. Дзе знаходзяцца ўнукі з дзедам? Што вы ведаеце пра плошчу Перамогі?
2. Чаму дзед з унукамі прыйшлі на гэта святое месца?
3. Што ўнукі ведаюць з ваеннага жыцця свайго дзядулі? Прачытайце адпаведныя радкі.
4. У якіх радках заключана асноўная думка?
5. Падрыхтуйце выразнае чытанне верша. Перадайце голасам сумны настрой.

Раскажыце, ці даводзілася вам быць каля Вечнага агню. Калі і дзе гэта было?

*Ні калá ні дварá — нічога няма.
Зямля́нка — крытае паглыбленне ў
зямлі, выкапанае для жылля, укрыцця.*

СКАРЫНКА

Рыгор Бо́хан

Вунь як скарынку
Хлапчук падфутболіў...
Хлеба ж хапае,
Капейкі — цана.
Сэрца старога
Сціскаецца болем:
Скúпа адважыла
Гра́мы вайна.
Не, не забыў ён
Часіны галоднай.

Вёска... А ў ёй —
Ні двара ні калá.
Плакала маці
Ў зямлянцы халоднай —
Хоць бы скарынка
Для дзетак была.

1. Які ўчынак хлопчыка балюча крануў старога чалавека?
2. Што ўспомніў стары са свайго маленства? Прачытайце адпаведныя радкі з тэксту.
3. Як вы разумееце сэнс сказа «скупа адважыла грамы вайна»?
4. Чаму людзі ў ваенныя і пасляваенныя гады жылі ў зямлянках?
5. Навошта, на вашу думку, Рыгор Бохан раска-заў чытачам пра гэты выпадак?
6. Разгледзьце ілюстрацыю да твора на с. 110. Абмяркуйце, якія яшчэ малюнкi можна зрабіць.
7. Падрыхтуйцеся да выразнага чытання верша. Якія радкі трэба чытаць з асуджэннем? Чаму? Пастарайцеся перадаць пачуцці старога чалавека.

Правер свае дасягненні па тэме «З любоўю да роднага краю»

Ведаю...

1. З якіх твораў наступныя радкі?
  - а) Бор адвечны, рэк разлівы,
Залатыя горы-нівы,
Неба вольнае над імі —
Гэта ўсё мая Радзіма;
  - б) Шануйце мову
Не як госцю,
А як матулю,
Гаспадыню;
  - в) Паклон наш зямны
Ўсім, хто дамоў
Не вярнуўся з вайны»;
  - г) «Але ў кожнай птушкі ёсць родны
край, — адказаў Шпак. — Там, дзе
ты вырас, дзе выраслі твае дзеці.
І кожная птушка, перамагаючы ўсе
цяжкасці, вяртаецца дадому».
2. У якіх творах пісьменнікі сцвярджаюць думку, што...

- а) трэба беражліва адносіцца да хлеба;
- б) кветка васілёк уяўляе сабой нашу Радзіму Беларусь;
- в) трэба шанаваць беларускую мову;
- г) не трэба пакідаць родную зямлю: яна для нас як маці?

3. Суаднясіце прозвішчы аўтараў з назвамі твораў.

а) <i>Мікола Маляўка</i>	1) «Родная мова»
б) <i>Расціслаў Бензярук</i>	2) «Кропелька»
в) <i>Міхась Пазнякоў</i>	3) «Радзіма»
г) <i>Алена Кобец-Філімонава</i>	4) «Шпак і Верабей»

4. Да якіх твораў зроблены гэтыя малюнкi? Назавіце аўтараў твораў.

Разумею, магу растлумачыць...

1. Што такое родны край? Радзіма?
2. Чаму Верабей з казкі Расціслава Бензерука не дужа верыў у любоў да роднага краю?
3. Якія кветка, птушка і звер увасабляюць сабой нашу Радзіму?
4. Навошта людзі паставілі помнікі і абеліскі героям і ахвярам Вялікай Айчыннай вайны?

Умею...

1. Падрабязна пераказаць змест казкі Алены Кобец-Філімонавай «Кропелька».
2. Выразна чытаць вершы Ніны Галіноўскай «На плошчы Перамогі» і Міколы Маляўкі «Радзіма».
3. Чытаць па ролях казку Расціслава Бензерука «Шпак і Верабей».

МАЛЮНКІ ЛЕТА

Мы пазнаёмімся з творамі пра летнія змены ў прыродзе, працу і адпачынак у гэтую пару года.

Мы будзем вучыцца:

- ❖ знаходзіць у вершах і апавяданнях апісанне карцін летняй прыроды;
- ❖ вызначаць тэму і асноўную думку твораў;
- ❖ дзяліць апавяданні на сэнсавыя часткі;
- ❖ падрабязна пераказваць змест твораў.

Варта задумацца:

Як трэба правесці летнія канікулы, каб было карысна і сабе, і іншым людзям?

Рум'яні́ця — чырванець.

Увіха́ця — хутка і спрытна што-
небудзь рабіць.

Ве́тла — ветлівая.

ЛЕТНЯЯ РАЊЦА

Авар'ян Дзеружынскі

Летняя раніца
Сонцам румяніцца,
Летняя раніца
Пахне расой.
Летняя раніца
Спрытна ўвіхаецца
На сенакосе з касой.

Летняя раніца
Распачынаецца
Шумам і гулам
Машын.

Летняя раніца
З вудаю бавіцца
На берагах азярын.

Летняя раніца
Як затуманіцца —
Спаць не дае грыбнікам.
Летняя раніца
Ветла ўсміхаецца
Людзям,
Іх рупным рукамі.

1. Што вы ўяўляеце, калі чытаеце радкі гэтага верша?
2. Ці падабаецца паэту летняя раніца? Чаму вы так думаеце?
3. Якімі словамі Авяр'ян Дзеружынскі ажыўляе летнюю раніцу, надае ёй чалавечыя рысы? Прачытайце.
4. Якая асноўная думка гэтага твора?
5. Падрыхтуйцеся да выразнага чытання. Падумайце, у якім тэмпе трэба чытаць верш — павольна ці хутка. Якія пачуцці трэба перадаць пры чытанні?

Рой — сям'я пчол або іншых насякомых.

Нектáр — салодкі сок кветак.

Жур'ы́ца — маркоціцца, сумаваць па кім-небудзь ці чым-небудзь.

Гай — невялікі лісцевы лес.

ЛІПЕНЬ

(Скарочана)

Клаўдзія Каліна

Неяк раз запрасіла Вясна з заморскіх краёў да сябе ў госці пчаліны рой.

Прыляцелі пчолы да Вясны, спадабалася ім тут. Сады цвітуць, прыгожыя кветкі на лугах. Ёсць з чаго пчолам збіраць мёд. І яны збіралі нектар, пылок з кветак і за работаю не згледзелі, як Вясна адышла і прыйшло Лета.

Аднойчы ранкам вылецелі пчолы ў сад, а там усе кветкі з дрэў асыпаліся. Паляцелі пчолы на лугі, а там пракосы ляжаць. Падаліся на палеткі канюшыны, і тут усё скошана.

Зажурыліся пчолы і вярнуліся да сваёй маці.

— Што ж нам рабіць? — бедавалі яны. — Як жыць? Вясне новага мёду не хопіць на доўгую зіму!

— Не журыцеся, мае дзеткі! — супакоіла іх пчаліная маці. — Паляцім усім роем да Лета, папросім, можа, яно дасць якую раду.

Знайшлі пчолы Лета на лузе, яно касіла траву.

— Што ж ты нас крыўдзіш, Лета? — загулі пчолы. — Вясна нас запрасіла да сябе, расквеціла сады... А ты ўсе галінкі атрэсла, лугі скасіла, усё высушыла... Няўжо ты не ведаеш, што мы без красак і без работы загінем?!

Выслухала Лета пчол, задумалася.

— Не ведала я, што вам патрэбны кветкі, але

пачакайце, можа, мае месяцы нешта параяць... Эгэ-гэ-гэ! Дзе вы, мае месяцы? — гукну́ла Лета.

Выбеглі з зялёнага гаю тры вясёлыя загарэлыя летнія месяцы, сталі ў рад.

— Мы тут, Лецейка! Што загадаеш? — спыталі.

— Памажыце пчолам! — папрасіла сваіх месяцаў Лета і расказала ім пра пчаліную скаргу.

— Я толькі магу падоўжыць дзень, каб пчолы маглі больш красак абляцець, — сказаў першы месяц.

— А я замест скошаных красак падгадую новыя, — паабяцаў трэці, апошні месяц.

— А што ж ты маўчыш? — спытала Лета ў сярэдняга месяца.

Сярэдні месяц доўга думаў, што яму зрабіць, каб памагчы пчолам.

— Я расквечу ліпы, яны яшчэ не цвілі! — радасна сказаў ён. — Вось і будзе пчолам дасталь і працы, і мёду.

— Вельмі добра ты прыдумаў! — зарадавалася Лета. — За тое, што ты расквеціш ліпы і дапаможаш пчолам, ты і будзеш Ліпень.

— Дзякуй табе, Ліпень! Добры Ліпень! Шчодры Ліпень! — загулі пчолы і паляцелі да ліп.

1. Адкуль, на думку пісьменніцы, у нашым краі з'явіліся пчолы?
2. Чаму яны прыжыліся? Знайдзіце і прачытайце адпаведныя радкі.
3. Якая бяда напаткала сям'ю пчол з надыходам Лета?
4. Патлумачце сэнс выразу «даць якую раду».
5. Хто з дзейных асоб казкі дапамагаў пчолам у іх бядзе? Раскажыце.
6. За што другі сын Лета атрымаў імя Ліпень?
7. Якая асноўная думка гэтага твора?

Прачытайце казку па ролях. Пастарайцеся перадаць голасам настрой і характар герояў.

Бляша́нае (вядзерца) — зробленае з бляхі (тонкага ліста жалеза).

Налáсавацца ўволю — наесціся смачнага да поўнага задавальнення.

ЯГАДЫ

Нічы́нар Пару́каў

Ніна і Зіна — неразлучныя сяброўкі: куды адна, туды і другая. Яны аднагодкі. І ростам дзяўчынкі амаль аднолькавыя, хіба толькі Зіна крыху таўсцейшая. Апра-наюцца яны таксама аднолькава. Варта Ніне паказацца на вуліцы ў сінняй з гарошынкамі сукенцы, як неўзабаве і Зіна выбягае са свайго дома ў такім жа ўбранні. Нават коскі сяброўкі заплятаюць аднолькава. У Ніны яны светлыя, як шаўкавісты лён, а ў Зіны — чорныя.

Толькі вось характары ў дзяўчынак розныя. Памяркуйце самі.

Вёска Сасноўка, дзе жывуць Ніна і Зіна, знаходзіцца каля самага лесу. І неяк улет-

ку сяброўкі дамовіліся схадзіць у суніцы. Узялі бляшаныя вядзерцы і падаліся на знаёмую палянку.

Спачатку дзяўчынкі рвалі ягады ў рот, а потым, калі нала́саваліся ўволю, пачалі збіраць у вядзерцы.

Ніна хутка назбірала поўнае вядзерца ягад і кажа:

— Пара ўжо дадому ісці.

А Зіна адказвае:

— Як жа мне ісці дадому, калі ў мяне яшчэ і паўвядзерца няма?

— Давай я табе дапамагу, — прапанавала Ніна і пачала збіраць суніцы ў Зініна вядзерца.

Прайшло некалькі хвілін, Зіна і гаворыць Ніне:

— У мяне нешта галава забалела.

— І моцна?

— Моцна. Мабыць, ад гарачыні...

Ніна глянула на Зіну і занепакоілася: твар у сяброўкі быў стомлены, сумны.

— Ну дык ідзі пасядзі крыху ў цяньку вунь пад той бярозкай, а я адна буду збіраць.

Неўзабаве вядзерца Зіны таксама было поўнае спелых сакавітых ягад, і дзяўчынкі разам пайшлі дадому.

Па дарозе Зіна адставала і ўсё скардзілася, што яна вельмі стамілася і што вядзерца дужа балюча рэжа ёй руку.

— Давай я паднясу і тваё, — сказала Ніна і ўзяла ў абедзве рукі па вядзерцу.

Ішлі дзяўчынкі не спяшаючыся. Недалёка ад вёскі Ніна спатыкнулася аб тоўс-

ты корань і рассыпала ўсе ягады са свайго вядзерца.

— Дапамажы сабраць, — папрасіла яна сяброўку.

— Ты сама рассыпала, сама і збірай, — бойка адказала Зіна. Яна схапіла сваё вядзерца, поўнае спелых суніц, і хуценька пабегла дадому.

1. Якімі паказаны Ніна і Зіна ў пачатку апавядання? Пацвердзіце словамі з твора.
2. Чаму Ніна назбірала поўнае вядзерца ягад, а Зіна нават да паловы сваё не напоўніла?
3. Як патлумачыла Зіна малую колькасць ягад у сваім вядзерцы? Як гэта характарызуе дзяўчынку?
4. Чаму Ніна паверыла сяброўцы і стала дапамагаць ёй? Ці спадабалася вам Ніна? Чаму?
5. Як вы ацэньваеце ўчынкі Зіны? Ці хацелі б вы сябраваць з ёй?
6. Ці з'яўляюцца дзяўчынкі сапраўднымі сяброўкамі? Чаму?

7. Якія з прыказак падыходзяць да зместу твора?

- Чалавек без сяброў, што дрэва без каранёў.
- Прыцеля пазнаеш у няшчасці.
- Хто ў бядзе не быў, той і праўдзівых прыцеляў не знае.
- Не за сталом таварышы пазнаюцца — яны пазнаюцца ў бядзе.

Ці даводзілася вам збіраць ягады ў лесе? Раскажыце, калі і дзе гэта было. Хто вас суправаджаў? Ці лёгка збіраць ягады? Чаму?

Падзяліце аповяданне «Ягады» на часткі згодна з планам і падрабязна перакажыце змест адно аднаму.

П л а н

1. «Ніна і Зіна — неразлучныя сяброўкі».
2. «Неяк улетку сяброўкі дамовіліся схадзіць у суніцы».
3. «Ніна хутка назбірала поўнае вядзерца ягад».
4. «У мяне нешта галава забалела».
5. «Па дарозе Зіна адставала і ўсё скардзілася...».
6. «Ніна спатыкнулася».
7. «...сама рассыпала, сама і збірай».

Вéтразь — пáрус.

Сусвéт — зямны шар; Зямля з усім, што існуе на ёй.

Пра́гна — тут: ахвотна, з жаданнем.

Арбі́та — шлях, па якім рухаецца нябеснае цела (напрыклад, штучны спадарожнік або касмічны карабель).

Я ДОБРУЮ КНІГУ, ЯК ЦУДА, ЛЮБЛЮ

Эдзі Агняцвет

Я добрую кнігу,

Як цуда, люблю.

Яна асвятляе

Людзей і зямлю.

На кожнай старонцы

Адкрыю сакрэт:

Там ветразь пад сонцам,

Таемны сусвет.

З табою, кніга добрая,

Ідзём у новы век.

*Ты мудрая і шчодрая,
Як добры чалавек.*

Калі падростае
Адважны герой,
Ён прагна чытае,
Сябруе з табой.

Імклівы, трывожны
Расце будаўнік,
І жыць ён не можа
Без песень і кніг.

Помнік кнізе.
Горад Таганрог
(Расія)

*З табой, кніга добрая,
Ідзём у новы век.
Ты мудрая і шчодрая,
Як добры чалавек.*

Бяруць касманаўты
Любімы свой твор
Ад роднае хаты
Да знойдзеных зор.

Каб там, на арбіце,
І кнігі былі,

Вы кнігу любіце,
Сябры, на зямлі!

*З табою, кніга добрая,
Ідзём у новы век.
Ты мудрая і шчодрая,
Як добры чалавек.*

1. За што герой верша Эдзі Агняцвет любіць кнігу? Прачытайце адпаведныя радкі з твора.
2. Як вы разумеете выраз «яна асвятляе людзей і зямлю»?
3. Чаму аўтар гаворыць, што кніга ўтрымлівае сакрэты?
4. Без чаго не могуць пражыць ні будаўнікі, ні касманаўты? Падмацуйце адказ радкамі з твора.
5. З якой мэтай касманаўты бяруць з сабой любімыя творы ў космас?
6. Як паэтэса называе кнігу?
7. Падрыхтуйцеся да выразнага чытання. Старайцеся чытаць не спяшаючыся, з інтанацыяй разважання.

Першы касманаўт з Беларусі Пётр Клімук, калі ляцеў другі раз у космас (1975 г.), узяў з сабою невялікі кішэжны зборнічак вершаў Якуба Коласа. У час наведвання музея ў Смольні (Стаўбцоўскі раён Мінскай вобласці) касманаўт пакінуў наступныя словы: «Там, у прасторах Сусвету, асаблівым сэнсам напаўняюцца радкі “Мой родны кут, як ты мне мілы, забыць цябе не маю сілы...”».

Ці любіце вы чытаць кнігі? Чаму? Паразважайце, чаму вучням патрэбна пастаянна чытаць. Што вы плануеце прачытаць летам? Якія кнігі вам падабаюцца?

Загадка

Не куст, а з лісточкамі, не кашуля, а сшыта.

Вы́ган — месца каля вёскі, дзе пасецца жывёла.

Пукáтыя (вочы) — тут: вялікія, шырока раскрытыя.

КАЗАЧНАЯ ЦАРЭЎНА

Міхась Вышынскі

Алік доўга стаяў ля акна.

Дзве вялікія — ледзь не на ўсё неба — хмары сплывалі за раку. Дождж адразу аціх, ярка засвяціла сонейка. Алік выскачыў на вуліцу. Скрозь пёніліся, са звонам плылі ручаі і ручаінкі.

— Гэ-гой! — радасна загойкаў Алік і з падскокам пабег па самай шырокай ручаіне. На выгане, паўз які ішла вуліца, чуліся галасы. Там ужо сабраліся ўсе яго сябры-першакласнікі. Яны цесным гуртам стаялі на сцежцы — штосьці разглядалі на зямлі, махалі дубцамі, крычалі.

«Што ў іх там такое?» — падумаў Алік і кінуўся да сяброў.

— Не чапайце яе! — зазвінеў раптам тонкі галасок. — Яна добрая... Яна зачараваная царэўна, во!

Пасярод хлапечага гурту стаяла дзяўчынка. Бялая, у зялёнай сукенцы. Алік яе ведаў. Гэта была Алёнка. Яна ўчора прыехала да дзядзькі з горада. Каля Алёных ног сядзела вялікая шэрая жаба і жаласна міргала пукатымі вачыма.

— Яна... зачараваная? — недаверліва пераглянуліся хлапчукі і апусцілі свае дубцы.

— Ага, — упэўнена сказала Алёнка. — Я чытала.

Алік раптам успомніў казку, у якой злая чараўніца ператварыла прыгожую царэўну ў жабу.

— Яе трэба ў сад занесці, — сказала Алёнка. — Мой дзядзька казаў, што ад іх сад чысцее...

— Давай я панясу, — падышоў да дзяўчынкі Алік.

Сябры пабеглі да ракі, а Алік пасадзіў жабу ў шапку. Жаба была халодная і мокрая.

У садзе хлопчык асцярожна паклаў шапку на зямлю. Жаба скокнула пад яблыню ў высокую траву. Пасля быццам уздыхнула і ўтаропілася на дзяцей вялікімі вачыма.

— Пайшлі, Алік, — сказала Алёнка, — хай яна адна тут гуляе.

— Давай будзем дружыць, Алёнка, — сказаў Алік.

— Давай, — згадзілася Алёнка.

Праз нейкі час дзеці ўспомнілі пра сваю жабу. Агледзелі ўсю траву пад яблыняй, але там нічога не было.

— Уцякла, — уздыхнула Алёнка.

— А я ведаю куды, — хітра глянуў на яе Алік.

— Ну скажы!

— У сваю казку. Зноў стала царэўнай.

1. Чым былі зацікаўлены сябры-першакласнікі на выгане?

2. Хто такая Алёнка? Што вы пра яе даведаліся?

3. Адкуль дзеці ведалі пра казачную царэўну?

4. Чаму Алік і Алёнка вырашылі занесці жабу ў сад? Як можна ацаніць іх учынак?

5. Чаму Алік прапанаваў Алёнцы дружыць з ім? Як гэта характарызуе хлопчыка?

6. Каго нагадала вам Алёнка? Чаму?

7. Якая асноўная думка гэтага апавядання?

Падрыхтуйце падрабязны пераказ тэксту па плане.

П л а н

1. «Дождж адразу аціх...».

2. «На выгане ... чуліся галасы».

3. «— Не чапайце яе! — зазвінеў раптам тонкі галасок».

4. «— Давай я панясу, — прапанаваў Алік».

5. «Дзеці ўспомнілі пра сваю жабу».

СЛЁЗЫ ЛІЛЕІ

Фама Рамашка

Цёплы ліпеньскі дзень. Свеціць яркае сонейка. Святланка прыйшла на рэчку. Падабаецца ёй сядзець на беразе. Назіраць, як кружаць над беласнежнымі лілеямі сінякрылыя стракозы.

— На вось, мой падарунак, — падышоў да яе незнаёмы хлопчык і падаў некалькі лілей.

— Не трэба было іх ірваць! — сказала дзяўчынка.

— Знайшла што шкадаваць, — сказаў хлопчык. — Вунь колькі іх у рэчцы!

— Без іх жа стане зусім сумна і мне, і стракозам. Ды і сонейку таксама.

— Як сонейку? — здзівіўся хлопчык.

Зразумела Святланка, што хлопчык нічога не ведае пра рачных прыгажунь.

— Калі свеціць сонейка — цвітуць і лілеі. Дораць усім сваю прыгажосць. І матылькам, і стракозам. Усім, хто бывае тут, —

растлумачвала дзяўчынка. — А пойдзе дождж — яны згортваюць свае белыя пялёсткі і знікаюць пад вадой. Чакаюць, пакуль сонейка не з’явіцца зноў. Сумна тады на рэчцы...

Слухаў хлопчык дзяўчынку, а побач на траве ляжалі завялыя лілеі. З белых пялёсткаў сцякалі чыстыя кропелькі рачной вады. Хлопчыку здавалася, што гэта слёзы лілеі.

1. Дзе любіла пасядзець Святланка ў цёплы ліпеньскі дзень? Прачытайце адпаведныя радкі. Пра што сведчыць такі адпачынак дзяўчынкі?
2. Ці можна апраўдаць малога хлопчыка за сарваныя лілеі? Чаму?
3. Як Святланка патлумачыла малому паводзіны лілей у сонечныя і дажджлівыя дні?
4. Што можна сказаць пра саму дзяўчынку?
5. Ці прызнаў хлопчык сваю віну? Чаму вы так думаеце?
6. Растлумачце сэнс назвы твора «Слёзы лілеі».

Правер свае дасягненні па тэме «Малюнкi лета»

Ведаю...

1. З якіх твораў узяты наступныя карціны лета?

а) «Дзве вялікія — ледзь не на ўсё неба — хмары сплывалі за раку. Дождж адразу аціх, ярка засвяціла сонейка. Алік выскачыў на вуліцу. Скрозь пеніліся, са звонам плылі ручаі і ручаінкі»;

б) «— Калі свеціць сонейка, цвітуць і лілеі. Дораць усім сваю прыгажосць. І матылькам, і стракозам. Усім, хто бывае тут, — растлумачвала дзяўчынка»;

в) «...усе кветкі з дрэў асыпаліся. Паляцелі пчолы на лугі, а там пракошы ляжаць. Падаліся на палеткі канюшыны, і тут усё скошана»;

г) Летняя раніца
Сонцам румяніцца,
Летняя раніца
Пахне расой.

2. Пазнайце персанажа па яго выказванні:

а) «Знайшла што шкадаваць. Вунь колькі іх у рэчцы!»;

б) «Ты сама рассыпала, сама і збірай...»;

в) «Яе трэба ў сад занесці. Мой дзядзька казаў, што ад іх сад чысцее...».

3. У якіх творах аўтар сцвярджае думку, што...

а) кнігі фарміруюць характар чалавека, узбагачаюць яго духоўна, з'яўляюцца вернымі спадарожнікамі нашага жыцця;

б) трэба беражліва ставіцца да кветак. Не рваць кветкі, асабліва тыя, якія занесены ў Чырвоную кнігу;

в) не за сталом таварышы пазнаюцца — яны пазнаюцца ў бядзе;

г) летняя раніца не толькі прыгожая карціна прыроды. Лета — важная пара года, якая можа карміць людзей цэлы год?

4. Хто з'яўляецца аўтарамі твораў, з якіх узяты ўрыўкі?

а) Я добрую кнігу,
Як цуда, люблю.
Яна асвятляе
Людзей і зямлю;

б) «З белых пялёсткаў сцякалі чыстыя
кропелькі рачной вады. Хлопчыку
здавалася, што гэта слёзы лілеі».

Разумею, магу растлумачыць...

1. Чаму лета для многіх людзей з'яўляецца любімай і важнай парой года?

2. Для чаго чалавеку трэба старацца кожны дзень чытаць кнігі, у тым ліку ў час летніх канікул?

3. Чаму Нічыпар Парукаў даў свайму апавяданню назву «Ягады»?

Умею...

1. Падрабязна пераказаць змест апавяданняў Міхася Вышынскага «Казачная царэўна» і Нічыпара Парукава «Ягады».

2. Выразна чытаць вершы «Я добрую кнігу, як цуда, люблю...» Эдзі Агняцвет і «Летняя раніца» Авяр'яна Дзеружынскага.

3. Суаднясіце пачатак і канец прыказак.

а) *Птушка моцная
крыламі...*

б) *Той не можа
быць другам...*

в) *Не за сталом
таварышы
познаюцца...*

1) ...хто ў бядзе
абыдзе кругам.

2) ...яны пазнаюцца
ў бядзе.

3) ...а чалавек —
дружбай.

ЗМЕСТ

Пяшчотны свет сям'і

Сям'я. <i>Васіль Жуковіч</i>	4
Адно яечка на дваіх. <i>Іван Муравейка</i> ...	8
Маме. <i>Эдзі Агняцвет</i>	13
Самая лепшая. <i>Уладзімір Карызна</i>	15
Незнарок і знарок. <i>Вісарыён Гарбук</i>	17
Разумны аловак. <i>Даір Слаўковіч</i>	23
Незвычайны дыктант. <i>Васіль Ткачоў</i>	26
Бабуліна песня. <i>Ніна Галінойская</i>	29
Хто самы моцны? <i>Яўген Радкевіч</i>	31
<i>Правер свае дасягненні па тэме</i> <i>«Пяшчотны свет сям'і»</i>	34

Урокі працавітасці

Гаспадарка. <i>Змітрок Бядуля</i>	37
Не хапіла работы. <i>Нічыпар Парукаў</i>	39
Тры лыжкі. <i>Іван Муравейка</i>	42
Чароўнае слова. <i>Міхась Даніленка</i>	45
Хлопчык і лётчык. <i>Янка Купала</i>	49
Як Настачка маме дапамагала. <i>Ядвіга Бяганская</i>	51
Хлебная скарынка. <i>Авяр'ян Дзеружынскі</i>	56
Хлеб. <i>Міхась Пазнякоў</i>	57
<i>Правер свае дасягненні па тэме</i> <i>«Урокі працавітасці»</i>	59

Усмешка вясны

Сварба. Паводле Цёткі	62
Дзе начавалі рукавічкі? Ядвіга Бяганская	65
Песня аб вясне. Якуб Колас	70
Прылёт птушак. Паводле Якуба Коласа	72
Сябры вясны. Уладзімір Мазго	76
Садзім алею. Міхась Пазнякоў	77
Як галінка прачнулася. Ніна Маеўская ...	79
Вясновая бярозка. Ніна Галіноўская	86
Пчолка. Янка Журба	88
Правер свае дасягненні па тэме «Усмешка вясны»	90

З любоўю да роднага краю

Радзіма. Мікола Маляўка	93
Шпак і Верабей. Расціслаў Бензярук	96
Васілёк. Авяр'ян Дзеружынскі	100
Родная мова. Міхась Пазнякоў	102
Кропелька. Алена Кобец-Філімонава	105
На плошчы Перамогі. Ніна Галіноўская...	108
Скарынка. Рыгор Бохан	110
Правер свае дасягненні па тэме «З любоўю да роднага краю»	112

Малюнкi лета

Летняя раніца. Авяр'ян Дзеружынскі	116
Ліпень (скарочана). Клаўдзія Каліна	118

Ягады. <i>Нічыпар Парукаў</i>	122
Я добрую кнігу, як цуда, люблю. <i>Эдзі</i>	
<i>Агняцвет</i>	127
Казачная царэўна. <i>Міхась Вышыньскі</i>	131
Слёзы лілеі. <i>Фамы Рамашка</i>	135
<i>Правер свае дасягненні па тэме</i>	
<i>«Малюнкi лета»</i>	137

Вучэбнае выданне

Жуковіч Мікалай Васільевіч

ЛІТАРАТУРНАЕ ЧЫТАННЕ

Вучэбны дапаможнік для 2 класа
ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай мовай навучання

У дзвюх частках

Частка 2

2-е выданне, перапрацаванае і дапоўненае

Нач. рэдакцыйна-выдавецкага аддзела *С. П. Маляўка*

Рэдактар *Л. Ф. Леўкіна*

Мастакі *І. В. Лазерка, А. А. Ламанава, Л. М. Рудакоўская*

Вокладка мастака *А. П. Прадасені*

Мастацкі рэдактар *В. М. Горбач*

Камп'ютарная вёрстка *А. М. Кісялёва*

Карэктары *Н. В. Федарэнка, М. У. Колас*

Падпісана да друку 09.11.2022. Фармат 70×90 ¹/₁₆. Папера афсетная. Друк афсетны.

Ум. друк. арк. 10,53. Ул.-выд. арк. 4,5. Тыраж 14 068 экз. Заказ

Навукова-метадычная ўстанова «Нацыянальны інстытут адукацыі»
Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь. Пасведчанне аб дзяржаўнай
рэгістрацыі выдаўца, вытворцы, распаўсюджвальніка
друкаваных выданняў № 1/263 ад 02.04.2014.

Вул. Караля, 16, 220004, г. Мінск

Адкрытае акцыянернае таварыства «Паліграфкамбінат імя Я. Коласа».

Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы,
распаўсюджвальніка друкаваных выданняў № 2/3 ад 10.09.2018.

Вул. Каржанеўскага, 20, 220024, г. Мінск

(Назва ўстановы адукацыі)

Навучальны год	Імя і прозвішча вучня	Стан вучэбнага дапаможніка пры атрыманні	Адзнака вучню за карыстанне вучэбным дапаможнікам
20 /			
20 /			
20 /			
20 /			
20 /			